

4(c)Y-725

1,501

Φ I
C-4831

9 (11.889.) n 34040/2m

600

X

Слово про збуренє пекла.

Українська пасійна драма.

Написав Др. Іван Франко.

В р. 1896 помістив я з підписом „Мирон“ у „Кіевской Старинѣ“ в липневій і серпневій книжках статтю п. з. „Южно-русская пасхальная драма“, що вийшла також окремою відбиткою. Сего (1907) року д. І. Стещенко, спасибі йому, пригадав українській публиці сю мою працю, подавши з неї докладний витяг у своїй просторій праці „Історія української драми“ (Україна 1907, книжка за липень і серпень, стор. 113—122). Я вдячний д. Стещенкови за ту його услугу, яка зрештою входила і в сам плян його огляду, та не можу не пожалкувати, що в своїм рефераті з моєї праці він не навів тих нових матеріялів до пояснення жерел нашої драми, які дуже легко міг мати під рукою, от хочби заглянувши до збірки новозавітних апокріфів Порфирьєва, де на стор. 204—214 надруковано „Слово Евсевія, єпископа Александрійскаго о вшествіи Іоанна Предтечи“ або в виданий мною третій том збірки апокріфів, де також був би знайшов дещо до сеї теми.

Користуючи ся сими матеріялами таї ще обставиною, що в бібліотеці „Народного Дому“ міні пощастило знайти аж три копії сеї драми, що правда, всі неповні (дві лише в уривках, що заховали ся на розрізаних паперових картках, із яких були зіплені окладки рукопису 212 тоїж бібліотеки — судячи з розміру тих карток, на мою просьбу розділених за дозволом kustosa бібліотеки проф. Свистуна, маємо в них перед собою останки не одної, а двох копій, із яких одна, писана на картках малої 8-ки звичайного книжкового формату, а друга на картках такої-ж 8-ки, але писана в подовж, отже формат старих кантичок); друга копія поміщена в рукоп. 181, карт. 25—38, тім самім, у яким на початку стоїть опублікована мною польсько-руська

(1908 р.)

вертепна драма на картках 1—24, і обіймає 386 рядків віршованого тексту. Приступаючи до нового оброблення і видання сеї драми, пригадаю поперед усього деякі її прелімінарії.

В р. 1862 в липневій книжці „Основи“ була надрукована пасхальна вірша, записана із уст народа в ізюмській повіті харківської губ. Передруковуючи сю віршу порівнюю її текст із повнішим подекуди і значно кращим текстом, записаним д. П. Івановим у Купянську і слободі Білоручській, Старобільського пов. харківської губ., що була надрукована 1893 р. в третій книжці московського журналу „Етнографическое обозрѣніе“, стор. 118—120.

- Где Юда Христа жидам продав
 І о тим вельми захвирсовав,¹⁾
 Поверг сребряники, шед і удави ся,
 І перед Луципером-сатаною у пеклі яви ся.
- 5 То Луципер його любовно привитав
 І ось так іменно словами його поздоровляв:
 „Обитай же Юдо, брате мій коханий,
 Бо esi друг мій присно соізбраний!
 Добрую ми з тобою пораду мали,
- 10 Що Ісуса Назарянина на хрест ізогнали.²⁾
 Тепер же я тобі позволяю зо мною сидіти,³⁾
 І юже аз пію чашу, то й ти будеш пити.
 Да тільки об сьому не ізволь скорбити:
 Що мні буде в день судний, те й ти будеш терпіти.
- 15 Не унивай, но пожди,⁴⁾ поки прийде світу кінець,
 І возложим⁵⁾ на главу твою мій прекрасний⁶⁾ вінець.
 От-от як не видно, Назарянина приведуть
 І міні його грішну душу на віки oddadуть.⁷⁾
 Ибо⁸⁾ я послав по його безсмертних і пресильних
- 20 Бинарей і Трубарей, воївод своїх вірних.
 Да тільки не знаю, чого вони⁹⁾ там ся забарили?¹⁰⁾
 Видно, Юдеї Назарянину хреста ще не зробили.“¹¹⁾
- Як оце Луципер з Юдою розмовляв,¹²⁾
 То їх послані воеводи скоро причивали і закричали.¹³⁾

¹⁾ Зам. захвирсував. ²⁾ Ів. загнали. ³⁾ Сей рядок у Оси. вас.
⁴⁾ Ів. обожди. ⁵⁾ Оси. водружим. ⁶⁾ Ів. сего слова не має. ⁷⁾ Так
у Ів., Оси. віки вічні, а грішну вас. ⁸⁾ Так Оси., Ів. Або. ⁹⁾ Ів. ви. ¹⁰⁾ Оси.
забарилсь. ¹¹⁾ Оси. Христа нще не зробили. ¹²⁾ Ів. розмовляв.
¹³⁾ Остатні два сл. лиш у Ів. Далі в Оси. стоять два зайві рядки:

І начали в труби трубить всім слугам пекельним
 І самому Луциперю й князям его темним.

- 25 „Замикайте і підпирайте пекельні врата,
Да й не виглядайте ніхто з пекла із нашого брата!
Ось іде до нас гость усім нам неравний,
Господь кріпкий і царь царей грізний,
І множество ангелов Його оточують,
- 30 А нас до Його й близько¹⁾ не допускають!
Против одного ангела неможливо²⁾ нам нічого чинити,
А на його самого і оддалеку неможливо³⁾ зріти“.⁴⁾
І закричав Луципер: „Що там за царь слави?
Чи не той, що з розбійниками жиди його на хресті⁵⁾ розп'яли?
- 35 Ой аж тому за стид собі ставлю врата отворяти⁶⁾
І вереї йому покоряти.
Нехай же він іде сюди тай настигає,⁷⁾
А хто з нас дужчий буде, той бариші собі придбає“.⁸⁾
І закричав Луципер: „Гей панове воеводи, Бинарі й Трубарі,
- 40 От тепер же будьте в пригоді ви мині!⁹⁾
Я вас на пораду до себе волаю,¹⁰⁾
Як із тим Христом поступати маю?
Як би нам оце хитрійше зробити,
Щоб його душу в небо не пустити?“
- 45 Заморкотали¹¹⁾ слуги: „Нехай же він іде до неба,
А сюди нам його ніяк¹²⁾ не треба!
Хибаж ти не знаєш, як він сюди прийде,
То весь народ собраний нами із пекла вийде.
Ібо він не єсть простий чоловік,
- 50 А Бог, той що був прежде всіх вік“.¹³⁾
Закричав Луципер: „Щож він за Бог, що смерті бояв ся,
І за сребрянні¹⁴⁾ гроші як простий раб продав ся!
Перед смертю стогнав і на небо волав,
Даби в злії руки жидам не попав?“
- 55 Між тим як Христос став к пеклу приступати,¹⁵⁾
Начали перед ним силно янгили воспівати:
„Возьміте врата князи ваша,

¹⁾ Оси. нас куди до него і близько ані мало. ²⁾ Ів. нельзя.

³⁾ Ів. се сл. вас. ⁴⁾ Дальші 10 рядків стоять у Ів. низше, в відповідній місці, куди й кладемо їх. ⁵⁾ На хресті у Ів. вас. ⁶⁾ Оси. Я

оце... врата ему. ⁷⁾ Оси. сюди дай. ⁸⁾ Оси. із нас... і бариші.

⁹⁾ Сего рядка в Оси. нема. ¹⁰⁾ Оси. сюди. ¹¹⁾ Оси. Замармотали.

¹²⁾ Оси. отнюдь. ¹³⁾ Оси. Но Бог, котрий. ¹⁴⁾ Се сл. у Ів. вас.

¹⁵⁾ Оси. Между... як пеклу приближися.

- І оддайте авраамській душі наша!
 От ідет до вас царь слави,
 60 Котрий сокрушив вінець вашей глави.
 Годї вам тут царствувати
 І праведні душі к собі забирати“.
- Между тим Христос як пеклу приближи ся,
 То мрачнее пекло світом просвіти ся.
 65 А Луцифер не змогши світа терпіти,¹⁾
 Упав ниць і почав сильно вопити:²⁾
 „Гвалт, панове, гвалт! Пекло пропало!
 І сили уже моєї скільки у мене не стало.³⁾
 Правду казали, що царь небесний
 70 Взяв на себе образ чоловіколюбний.⁴⁾
 І яж, скільки не дуж, так не возмог прелетити,
 Що прийшлося мені тепер до віку вічного скорбити.⁵⁾
 Бо Іван Косматий його хрестив
 І тим же то хрещенням і поклоненням мене мудро уловив:⁶⁾
 75 Я-ж думав на його, що він грішніший усіх чоловік,
 Аж він той Бог, котрий був прежде всіх вік“.
- Где Христос, пришедши к пеклу, благословив,
 Своєю корогвою на всіх закленах похрестив
 І веріє перед собою поломав
 80 І з тим поздоровляв, —
 Наперед Адама і Еву викликав.⁷⁾
 І тогда то Христос пійшов до Адама,
 Де була заготовлена окрімшная яма,
 І так став поздравляти,
 85 Наперед Адама і Еву одкликати:
 „Адаме, Адаме! Як тебе далеко яблуко загнало!⁸⁾
 І за тобою праведних душ скільки в пеклі пропало!
 Як тобі того яблука вкус показав ся?
 Я-ж через него на хресті за всіх вас розняв ся.⁹⁾
 90 Тепер же ти іди в слід за мною, отсюди ступай,
 І з праведних ні одній душі не оставляй.
 Соломона-ж не треба з собою брати,

¹⁾ Ів. ни могли. ²⁾ Ів. і став. ³⁾ Ів. Ужеж моєї сили не стало.

⁴⁾ Ів. чоловіколюбний. ⁵⁾ Сі два рядки в Ів. вас. ⁶⁾ Ів. І мене мудрого вловив. Дальші 2 рядки у Ів. вас. ⁷⁾ Так у Ів., в Осн. натомість:

А Христос пришедши к пеклу, благословив корогвою,
 І сокрушив на всіх закленах вирій перед собою.

⁸⁾ Осн. дод. сюди. ⁹⁾ Ів. за всіх вас на хресті.

Бо він может кріпко дуже мудровати.¹⁾

Да і Каїн нехай іще трохи перебуде,

95 Поки не таковий, а особливий мій суд буде.²⁾

І єгдаж Христос став із пекла виступати,

Тогда Луципер почав помаленьку³⁾ і дерзость приймати.

Хоть хлипко, да став говорити

І по бокам пекельним очима став⁴⁾ водити.

100 І побачив⁵⁾ Соломона, вельми удивив ся,

І з своїми в пеклі слугами не мало чудив ся.

І сказав: „Хоть од Христа я лиха набрав ся,

Так за теж бо міні мудрійший всіх чоловік остав ся.

Признай ся,⁶⁾ Соломоне, чого ти іще в пеклі не видав?

105 Хибаж тебе Христос міні на віки вішні подарував?“

Рече Соломон: „Гляди, сей подарок тобі з лихом⁷⁾ вийде,

По мене-ж Христос еще і в друге⁸⁾ прийде.

В первий его приход если ти і zostав ся,⁹⁾

А як по мене в другий раз прийде, то хоч і одчай ся!¹⁰⁾

110 Закричав Луципер: „Вибийте його з пекла¹¹⁾ в шию,

А коли не хоче, то хоч через силу!¹²⁾

І тоді то біси вигнали его з пекла,

То душа его в слід за праведними потекла.

І так Соломон з пекла вимудрував ся,

115 Що всяк сему диву дивував ся.

І я вам оце возвішаю¹³⁾

І вас з празником¹⁴⁾ поздоровляю.

Ся вірша з „Основи“ послужила М. Драгомянову основою до його інтересної розвідки „Із історії вірші на Україні“, надрукованої в збірці „Ватра“ 1887 і передрукованої в третім томі „Розвідок Михайла Драгоманова“ в Збірн. філільогічної секції т. VII, стор. 108—116. Передрукувавши текст вірші з Основи автор додає ось яку увагу: „В сій вірші зразу кидаєть ся в вічі живий, драматичний склад. Можна б сказати, що автор її або вже мав перед собою примір драматичних сцен, котрі скорочував вкладаючи їх у віршу; або ся вірша дає нам

¹⁾ Ів. кріпко може мудровати. ²⁾ Ів. Поки мій суд буде. ³⁾ Ів. став помалу. ⁴⁾ Се слово у Ів. вас. ⁵⁾ Осн. уздрів. ⁶⁾ Ів. І сказав: Признай ся. ⁷⁾ Ів. з соком. ⁸⁾ Ів. в другий раз прийде. ⁹⁾ Ів. Первий приход ще ти остав ся. ¹⁰⁾ Ів. А по мене прийде — хоть і одчай ся! ¹¹⁾ Так у Ів., Осн. без „з пекла“. ¹²⁾ В Осн. тут зайве: з пекла. ¹³⁾ Осн. І так о избавленіє от вічнаго плена нашого радіст вам вітаю. ¹⁴⁾ Осн. з Великоднем.

перехідну форму до драми. Глядючи на приміри подібних же різдвянських віршей (напр. в Основі 1862, VI, у Чубинського „Труди експедиції“ III, 328, 331—340, 342) в порівнянню їх до звисних варіантів різдвянської драми, треба згодитись на перше. Правда, проти сього говорить те, що в нас до тепер нема текстів „Пасхальної драми“, але звисно, що така драма у нас була колись (див. Митрп. Євгенія „Описаніє Києво-Софійського Собора“ II, 216¹). Може донебудь ще й знайдуться тексти цієї драми (Розвідки III, ст. 113).

Ся догадка робить усяку честь критичному змістові і комбінаційному дарови Драгоманова. Ще за життя пок. Драгоманова, літом 1894 р. міні пощастило віднайти отсю драму, з якої в значній мірі (крім вступної сцени з Люципером і Юдою) черпала східно-українська вірша. Від молодого тоді слухача дух. семінарії, а пізнішого визначного збирача етнографічних матеріалів д. Осипа Роздольського я одержав невеличкий рукописний зошитець писаний сучасною скорописю, рукою Томи Кишкя, селянина з Мостищ калуського повіта. Він передав був сей зошитець одному питомцеві, що знав ся з Роздольським, але не сказав нічого про те, де й відки переписав поміщені в ньому тексти. Я прочитав той зошитець і зацікавився ним дуже, бо вже від першої сторінки побачив, що тексти переписані Т. Кишком не його власного складання, а важні пам'ятки нашого старшого письменства. Через дра Ів. Куровця, що живе в Калуші, я спробував допитати ся до самого Кишка, щоб довідати ся, з яких книжок чи писань він копіював ті речі, що містяться у його зошиті. Та на жаль від нього годі було дізнати ся чогось крім загального признання, що він переписував до свого зошита „всячину“ із старших писаних та друкованих книг. Та незалежно від самого Кишка, що за свій рукопис допоминав ся гроший (я вислав йому через дра Куровця, тамить ся, 2 чи 3 гульдени), др. Куровець дізнав ся, що в тих самих Мостищах живе дуже старий селянин Яковина, у якого є ті старі книжки та рукописи, з яких списував собі копії Т. Кишко. За посередництвом тогож дра Куровця я пізнійше таки дістав від того Яковини його копію пасхальної драми, значно поправ-

¹) В показанім Драгомановим місці (перші 3 рядки з гори) сказано, що в часі різдвяних свят „добірні студенти і учні ходили по домах зі звіздами, з Вертепом або Райком (знач. були й спени, де представлявано рай — одна така спена віднайдена мною, І. Ф.), де ляльками представляло ся Різдво або Воскресене Христове“.

нійшу від копії Кишкової, якою тут користуюся для реконструкції тексту драми. Рукопис Кишка має зміст значно багатший від рукопису Яковини: Кишко скопіював із нього все і подавав іще дещо з інших жерел. Його зошит має 54 сторінки чвіркового формату, синьоватого паперу. Перших 16 стор. містять казку „Премудрый младенец“, друковану мною в „Житю і Слові“ 1894, II, 136—142. Від 17-тої стор. починаєть ся писанє без розставки рядків „Слово о буреню пекла... славнаго Его воскресєня тридневнаго“; воно кінчить ся на стор. 39. По нїм іде „Чудо святителя Христова Николая“, де оповідаєть ся про стрічу і розмову св. Миколая з чортом. Чудо кінчить ся на стор. 44, по чім іде невеличка апофтеїма: „Описанї 12 вещей, которій нїкогда доброго порятку не зробять: 1. Мудрї безъ учинку, 2. Богачї безъ милостинї, 3. Убогїй гордий, 4. Старїй не богобойний, 5. Младениць непослушний, 6. Жона безъ стида, 7. Люди безъ права, 8. Война безъ фрики (здирства), 9. Пань безъ ласты (? мб. ласки), 10. Християнинь сварливий, 11. Царь гнѣвлиивий, 12. Духовний лѣниивий“. По тїм на стор. 45—46 іде досить нескладна вірша „Бѣда зъ бѣдою“, зложена на манеру галицько-руських віршів для пропаганди тверезости, далі казка „Господарь и перепелица“, списана з уст народа, та з книжними додатками. На стор. 49—51 списано невеличкі розмови селянина Гриця Оковитки і жида Мортка Пявкеса — певно виписка з „Науки“ пок. Наумовича. Вкінці на остатній сторінці містить ся вірша „По битвѣ пѣдъ Плевною“, зложена якимось сучасним галицько-руським рапсодом; вона була надрукована мною в журналі „Житє і Слово“ 1894, II, 224.

Таким робом рукописний матеріал, який я тепер можу повернути на реконструкцію тексту нашої драми, представляєть ся ось як:

1. Текст рукоп. 181 Народного Дому у Львові (сігнуу його буквою A_1), писаний десь у половині, а може і в першій половині XVIII в. виразним, круглим руським скорописом, зближеним графікою до друкованої кирилиці. Вірші нашої драми, як уже сказано, числять 486 рядків, коли та сама драма в копії М. Кишка має 490 рядків. Про те я кладу в основу реконструкції сей старший текст не вважаючи на те, що він у порівнаню до інших текстів зовсім не скрізь однаково авторитетний.

2. Під буквою A_2 цитую чотири уривочки тексту мабуть старшого від A_1 і декуди дуже інтересного, а в головному досить близького до A_1 .

3. Два уривочки написані на картці кантичкового формату, значно ушкодженій, дають крім ряду розрізаних слів та декількох повних віршів тексту дуже мало для реконструкції тексту; цитую той уривок як A_3 .

4. Лишається текст М. Кішка, опублікований в Київській Старині 1896 р., та супроти того, що в моїх руках є прототип того тексту, старша копія Яковини, я лишаю Кишкову копію на боці. Рукопис Яковини числить 18 карток формату 4-о звичайного, хоч досить тонкого паперу; остатня картка в горі троха ушкоджена і піддиплена при оправі. Рукопис писаний увесь одною рукою, мабуть якимось дяком чи дяковчителем у першій половині XIX в. Скоропись також живцем передає форми кирилиці. Містять ся тут: „Покръстъ ѡ мѣдрѡмъ млладенцѣ“, на $7\frac{1}{2}$ картках, а від стор. 14—30 іде наша драма, далі на стор. 31—34 йде згадане вже „Чѣдо Сѣтитѣлѣ Хрѣстока Николѣлѣ“ а на стор. 30 в низу починається і кінчить ся на остатній, сильно виблідлій сторінці руський, латинкою писаний текст „Historya o Rycaru“.

Порівнянє текстів A_1 , A_2 , A_3 і отсего рукопису Яковини — називаю його Б. — копію М. Кішка, хоч зроблену досить старанно, можна зовсім пропустити — виявляє багато схожостий і не менше різниць у текстах тих копій. Копія Б. пересічно виявляє текст пізнійший, популярнійший, чистійший від церковщини та ближший до народньої мови, але се лише декуди; попадають ся місця, де старші варіанти ближші до нар. мови, ніж ся пізна копія. Та не в тім їх головна й характеристична різниця. Хоч обі копії вийшли очевидно з одного оригіналу, та мусіли, особливо рукопис Яковини, переходити через досить значний ряд копій із копій, поки дійшли до теперішнього стану. Те саме, хоч у меншій мірі, завважуємо вже і в ірупі А, хоч усі три її зразки були писані найдалі до половини XVIII в.

Порівнюючи тексти ми майже що крок насакаємо на дивні і на око неправдоподібні комбінації. Поминаємо язикові відміни, особливо в прислівниках таких як або, албо, албовѣмъ, ижъ и бо и штожъ; важнійше те, що в обох головних копіях попадають ся люки, недописи цілих віршів, піввіршів і навіть більших куплетів; заглядаєш до другої копії, а там як раз потрібне тобі місце стоїть собі і доповняє текст, щоб знов кілька рядків далі до тебе роззавила ся нова люка. Як побачить читач із нагромадженої в нотках маси варіантів, їх на протязі 428 рядків (решта взята з одної копії не має варіантів) набрало ся звиш 200, тай то ще з поминенем дрібніших, де з тексту одної ко-

нії доводило ся вставляти в текст реконструкції якийсь дрібний причастник, що іноді надавав йому новий змісл.

У тій новій реконструкції текст драми на диво вийшов троха коротший, ніж текст копії М. Кишка. Та хто приглянеть ся ближше нашому текстови, той швидко переконаєть ся, що багато віршів задля їх паралельности прийшло ся виділити з тексту і помістити в нотках; таких, що їх видно відразу, маємо 13, та більше буде таких, що лишили ся незамітними в прозовій транскрипції в нотках. При тім і самі вірші тексту набрали більшої повноти та кольоритности завдяки включеню в них матеріалу з різних копій.

СЛОВО О ЗВУРЕНІЮ ПЕКЛА,

єгда Хрѣтосъ ѿ мртвыхъ вставши пекло звѣрилъ.

Люциперъ (мовить до Яда)

Знаю я, Яде, ѿ томъ Хрѣтѣ много причинъ,¹⁾

Ижъ²⁾ ѿнъ естъ ѿ колѣна Давидова Марїинъ синъ,

Который самъ себе синомъ божнимъ именовѣтъ³⁾

И человекомъ такожъ називаетъ.⁴⁾

5 ѿ томъ пророци здавна прорекють⁵⁾

И повѣстъ⁶⁾ тѣю тиако дармо⁷⁾ розмножють⁸⁾

ѿ полшости⁹⁾ тисащи лѣтъ заповниють,¹⁰⁾

Его выти Богомъ и человекомъ визнають,¹¹⁾

Я нашихъ соетъ за нищо мають.¹²⁾

10 Яле южъ¹³⁾ маю слѣгъ въ справахъ моихъ вѣглихъ¹⁴⁾

Не тиако на земли, але и на облакахъ свѣтихъ;¹⁵⁾

Знаю я, що са дѣе и на край свѣта,

Коли Богъ ѿсновалъ землю и положилъ на ней дочаснѣе лѣта.

Такъ подъ некомъ и въ морахъ и подъ землею що са дѣе знаю,

15 В ѣдиной годинѣ¹⁶⁾ през слѣги свои много новинъ маю.

1) Б. два остатні слова вас. 2) Б. Иже. 3) Б. именовѣтъ, же синъ божий синъ. 4) А₁ називѣтъ; Б. вас. 5) А₁ проповидють. 6) Б. Повѣстъ. 7) Б. дармо. 8) А₁ розмножають. 9) Б. О той шестой. 10) Се слово в А₁ вас. 11) Остатнє слово в Б. вас., за те далі йде зайвий рядок: Базнѣ нашихъ зарено [sic!] ѿвѣрѣтъ. 12) В сей рядок вас. 13) Б. иа 14) Б. Яле иа маю слѣги з себе доводни и вѣгли. 15) Б. Же чрезъ нихъ знаю, що са дѣе не тилько на земли, Яле и на облацѣхъ свѣтѣхъ. 16) Б. замѣсь сихъ 3-х рядків має два: Такъ дочаснѣй, же подъ некомъ и въ мори

Знаю, що са дѣе и въ единой годинѣ.

- Я ў томъ Хрѣтѣ и разъ не знаю,
 Но вѣсти певной еше ѡжидаю.
 Дивна¹⁾ би то рѣчь бѣла,²⁾ їжъ би внаѣ на землѣ бжій
 Не могъ тое изъ свого розумѣ понятн, [снѣ, —
- 20 С которыхъ би ся причинѣ
 Ёнъ могъ взятн.³⁾
 Знаю Творца еше предъ вѣки
 Живого въ неѣтѣ ѿ со человекъ,⁴⁾
 Знаю⁵⁾ ѿ а҃гли, їжъ сажатъ въ неѣтѣ Б҃гѣ,⁶⁾
- 25 Я того, що ся именуетъ сыномъ божимъ, [знати не могъ].⁷⁾
 Еше ѿ на землѣ ѡ сажѣтъ своихъ много новинъ маю,
 Я тамъ еше певной вѣдомости ѡжидаю.
 Я на тѣи справи, що Б҃гъ сотворилъ, всѣ знаю,⁸⁾
 Я що ся именуетъ Сномъ бжїимъ, того не розумѣваю.⁹⁾
- 30 Ї ѿ вилетъ а҃гломъ свѣтлимъ ѿ на ѡблацихъ жнѣ,
 Ї до всего ся тамъ пригладѣлъ;
 Знаю,¹⁰⁾ що ся дѣлетъ ѿ во едемскихъ палацахъ,
 Але барзо дивю ся ў тихъ речахъ.
 Ї знаю, що Б҃гъ Адама создалъ¹¹⁾ ѡ землѣ
- 35 Ї все живое,¹²⁾ еже естъ наверху¹³⁾ землѣ;
 Ї в рай на востоцѣ его посадилъ,
 Яби на землѣ Б҃га ѿ Творца своего хвалнѣ.¹⁴⁾
 Але ѿ¹⁵⁾ томъ барзо¹⁶⁾ позавидѣлъ,
 Адама ѿ Б҃гѣ оужемъ изъ розумѣ извѣлъ,
- 40 Їжъ божию заповѣдъ прѣстѣпили, —
 На тое-мъ привѣлъ, что изгрѣшили.¹⁷⁾
 Я гди згрѣшили, познали ся нагими.
 Ї Б҃гъ ѿмъ¹⁸⁾ не хотѣлъ того грѣха терпѣти,
 Послалъ а҃гла своего ѿ вигналъ ѿхъ ѿз райской роскоши,
- 45 Котори роскоши ѿ розумомъ не понати.¹⁹⁾
 [Ї хочъ Адамъ]²⁰⁾ розумъ тотъ маєтъ,
 Я²¹⁾ ѡ того часъ земаю дѣлаетъ²²⁾

1) Від сл. годинѣ до Дивна в Б. люка, із сл. Дивна лишило ся лише внаѣ. 2) Б. рѣчь естъ. 3) Сей рядок у Б. вас. 4) Сї два рядки лише в Б. 5) А₁ дод. ѿ еше. 6) Б. сей ряд. вас. 7) В А₁ зам. сего рядка стоять лише 3 сл.: Я ў томъ нѣтъ; початок рядка взято з Б. 8) Б. вѣдаю. 9) Б. зам. остатнѣх 3 сл. сего рядка має: барзо козненавидѣлемъ. 10) Б. И зновѣ. 11) Б. дод. человекъ. 12) Б. животное. 13) Б. на. 14) Б. Яби имѣ... славилъ. 15) Б. шѣмнѣ. 16) Б. вас. 17) Б. гди ѡнъ зогрѣшилъ. Далѣ сѣ намъ такъ. 18) Б. емѣ. 19) Б. сей ряд. вас. 20) Моя конектура. 21) Б. Але. 22) В А₁ дѣлай земаю.

- И въ потѣ лица свой хлѣбъ снѣдаеть.¹⁾
 Тсю то ѡповѣдають вѣсть,
 50 Но ѡнѣ скончени свѣта не вѣсть.²⁾
 Е той часѣ возрадоваемъ ся ѿ смѣялемся з него,
 Жемъ го привѣтъ на тоє³⁾ — барзо добре на него,⁴⁾
 Скоро ѡнѣ тоє ѡтрималъ,
 Я ѿ того давно ѡжидалъ.⁵⁾
 55 Яко тижъ⁶⁾ и тоє знаю,
 Ижъ девять хоробѣ аггловъ⁷⁾ Бѣтъ маеть,
 Ѣ которихъ на невѣ⁸⁾ хвалѣ приймаеть.
 Я ѿ тѣло помисливъ ровнати съ з нимъ,⁹⁾
 И за тоє заразы стрѣченъ есмь изъ неба,
 60 И тамъ мы посадилъ,¹⁰⁾
 Гдѣ мнѣ давно было потреба.¹¹⁾
 Такъ тижъ и Ядамъ согрѣшилъ,¹²⁾
 Же ѡ древа заказаного ѡвоцѣ клѣ,¹³⁾
 Ѣ которого древа ангелъ емѣ заповѣлъ,
 65 [Яви] ани въ рѣки свои не бралъ.¹⁴⁾
 Але то ся все стало з моєи причини,¹⁵⁾
 Ижъ ѡ древа заповѣданного ѡвоцѣ клѣ.¹⁶⁾
 И ещѣмъ ся ѡ то старалъ,
 Яви ся мнѣ Ядамъ с потомствомъ¹⁷⁾ записалъ.
 70 Я ѿ то Ядамовѣ сини родниє повадилъ,¹⁸⁾
 Же Каниъ Явѣла брата своего изъ свѣта изгладилъ.
 И ѡ того часѣ зачalemъ пекло¹⁹⁾ вѣдовати
 И дѣи грѣшнѣи изъ сего свѣта изкирати.²⁰⁾
 Изъ всѣхъ потомковъ нѣхто мнѣ не завадилъ:²¹⁾
 75 Ядама первозданна [ѿ в пекло] спровадилъ,²²⁾

¹⁾ А₁ замѣсь сего рядка має ось якї три:

И въ потѣ лица твоего хлѣба снѣси,

И сего оучинениа своего не вѣси.

Щом тоє вдержалъ, чогом хотѣлъ.

²⁾ Сї два рядки тїлько в Б. ³⁾ Б. Же ѡнѣ тоє ѡдержалъ. ⁴⁾ Ся половина рядка лише в Б. ⁵⁾ Сї два рядки лише в Б. ⁶⁾ А₁ Яко-вѣмъ. ⁷⁾ Б. аггласкихъ. ⁸⁾ А₁ заше. ⁹⁾ Три остатнї слова в А₁ вас. ¹⁰⁾ Сей ряд. у Б. вас. ¹¹⁾ А₁ гдѣ было мнѣ треба. ¹²⁾ А₁ сей ряд. вас. ¹³⁾ А₁ Ижъ ѡ древа заказанного зрадилъ ѡвоцѣ скоштовати. ¹⁴⁾ Сї два рядки лише в Б. ¹⁵⁾ Сей рядок стоїтъ у А₁ зараз по словѣ „треба“; в Б. Але то з моєи причини. ¹⁶⁾ Сей рядок лише в Б. ¹⁷⁾ Б. дод. своимъ на вѣки. ¹⁸⁾ А₁ ѿ на тоє поди-салъ. ¹⁹⁾ Б. зачalemъ, „пекло“ вас. ²⁰⁾ А₁ сего свѣта, Б. и дѣшъ ѡ... закирати. ²¹⁾ Б. И все потомство его нѣкомъ не завадило. ²²⁾ Б. Ядама первозданна израдило.

- Й [зрадивши] ¹⁾ такъ Ядама,
 Запровадилъ и Яераама,
 Исаака й Йкова и всѣхъ дванадесять патріарховъ,²⁾
 Тамъ мнѣ не било ѿ нихъ иншихъ страховъ.³⁾
 80 Й царей незличонихъ
 И рицеровъ барзо моцнихъ
 Назбиралемъ ѿ всего свѣта
 Не мало ажъ до сего лѣта.⁴⁾
 Самсона барзо дѣжаго
 85 И црѣ Александра всего свѣта можливого.⁵⁾
 Пекло, моѣ слѣчнаѣ потѣха єдина
 Грѣшниковъ ажъ до верхъ оузкаго пожерла.⁶⁾
 И Дѣда црѣ, с которого племя Исуса Хрѣта повидаютъ,⁷⁾
 О чемъ вси пророци людъ навчатъ,
 90 Я пана моего⁸⁾ Яда й насъ всѣхъ въ пеклѣ понижаютъ.⁹⁾
 Которыхъ во ѡхланяхъ моихъ повно,
 Й завше оу мене ихъ естъ много.¹⁰⁾
 Я хтожъ оу мене вѣдетъ,
 Той до скончання вѣка мене не забѣдетъ.¹¹⁾
 95 Іванко [есть], а потомъ и самъ Христосъ оу мене вѣдетъ.¹²⁾

Йдъ до Люципера мовитъ:

- Пане Люциперѣ, пане старосто,¹³⁾
 Хочъ оу тебе самого слѣгъ тисащъ [зо] сто,¹⁴⁾
 Чемъсь мнѣ гадки великіе голови здоймають¹⁵⁾
 Й фрасники не маліе мене строскають.¹⁶⁾
 100 Зажиймо ми поради, а Хрѣта того занехаймо,

¹⁾ Мої конектури тут і в попер. ряд. в скобках.

²⁾ Сі три рядки лише в Б. пшгріарховъ. А₁ має натомісь: Нѣхто мнѣ не завидѣлъ. И Ядама перворожденного запровадилъ и всѣхъ дванадесять патріарховъ. ³⁾ Сей рядок лише в Б. ⁴⁾ В Б. Царей незличонихъ й рицеровъ ѿ вѣка назбиралемъ не мало ѿ Ядама аж до сего часу. В А₁ лише: И царей незличонихъ, И рицеровъ барзо моцнихъ. ⁵⁾ Б. рицеровъ можнихъ и Самсона... явного. ⁶⁾ Сі два рядки лише в Б. ⁷⁾ Б. которого племя поведлю. ⁸⁾ Б. Прѣки всѣхъ которѣи ѿ васъ людей. ⁹⁾ Б. своего. ¹⁰⁾ Б. и мене с пренемѣс навѣжають. ¹¹⁾ Б. Которихъ маю... повно завше ихъ естъ. ¹²⁾ Сі два рядки лише в А₁. ¹³⁾ Сей рядок безъ естъ у Б. ¹⁴⁾ Б. старосто мой. ¹⁵⁾ А₁ тисащъ сто, Б. тисащій р. ¹⁶⁾ Б. Чомъ сѣ ми гадки барзо голови троскочѣтъ. ¹⁷⁾ Б. И фрасники незноснаго такъ мене здѣймають.

- Й сльгъ сконхъ к себѣ заволаймо,¹⁾
 Й скажемо ми ѿмъ,²⁾ аби томъ Хрѣтѣ³⁾ дали покой,
 Жеи его не зачипали, жеи и намъ биятъ оупокой.⁴⁾
 Бо гди мѣлемъ⁵⁾ Лазара четверодневнаго оу себе,
 105 Я гди ѿнъ его єднимъ словомъ своимъ заволааъ,⁶⁾
 [Говѣ его] за таємника [шкобралъ],⁷⁾
 Й оу мене изъ звѣвъ ѿстрихъ вирвалъ,⁸⁾
 Й мое барзо ѿстрое прѣтѣпилъ,⁹⁾
 Которое ѿ себѣ ѿ вѣка мѣла,¹⁰⁾
 110 Хоча емъ ся изъ нимъ не биятъ.¹¹⁾
 Й теперъ ѿ тимъ клопочъ головою своєю:¹²⁾
 Бою ся, жеи¹³⁾ мнѣ не вѣсти в неволю с тобою.¹⁴⁾

Люциперъ до Яда мовитъ:

- Не тревожъ ся, Яде мой¹⁵⁾ ѿ добродѣю!
 Тільки ти оу мене перша надѣя.¹⁶⁾
 115 Хто вже не вѣде оу тебе?
 Ти вѣдешъ мѣти Хрѣта оу себе.¹⁷⁾
 Єслижъ то такъ страшенъ¹⁸⁾ Марїинъ сѣтъ?
 Ово ѿ ѿ в конско постарю ся
 Й добре виею ся зъ нимъ,¹⁹⁾
 120 Й вѣдъ шкати на него ѿкихъ причинъ.²⁰⁾
 Оуже напѣстиаъ ѿ²¹⁾ на него жидовъ, и войшли оу радъ,²²⁾

¹⁾ Б. має сі два рядки так:

Яде заживімо зъ собою поради ѿ сльгъ зволаймо,
 Я того Хрѣта занухаймо.

²⁾ Б. Идѣмо. ³⁾ Б. Ісх. ⁴⁾ Б. аби мѣ биятъ изъ нимъ оу покою.

⁵⁾ Б. Бо гдижъ имѣлемъ оу себе. ⁶⁾ А₁. Я гди ѿнъ заволааъ словомъ своимъ гвалтовнимъ, Б. Я гди ѿнъ его єднимъ словомъ. ⁷⁾ А₁ вас. Б. лише „за таємника“. Решта моя конектура.

⁸⁾ А₁ И вирвалъ оу мене изъ звѣвъ ѿстрихъ. Б. И вирвалъ гвалтомъ изъ рѣки ми. ⁹⁾ Б. барзо ѿстрое прѣтѣпилъ, А₁ и прѣтѣпилъ. ¹⁰⁾ Сей рядок лише в А₁. ¹¹⁾ Сей рядок лише в Б. ¹²⁾ Так Б., тілько „свою головою“. ¹³⁾ Б. жеи клопотъ. ¹⁴⁾ Б. в неволю с тобою; А₁ має сі два рядки ось як:

И теперъ ся того бою,

Жеи мнѣ не вѣло клопотъ с тобою.

¹⁵⁾ Б. пане мой и добродѣю мой; А₁ Не фрасѣй ся пане Яде нашъ.

¹⁶⁾ Сей рядок лише в Б. ¹⁷⁾ Сі два рядки лиш у А₁. ¹⁸⁾ Б. Хотъ ѿнъ такъ барзо страшний. ¹⁹⁾ А₁ Ово и ѿ постарю ся; Б. ѿ конско... изъ нимъ добре виею са. ²⁰⁾ Б. іскої причини. ²¹⁾ Б. Оужемъ повѣднѣаъ. ²²⁾ Сих 4 слів у Б. нема.

- Яєн на него найшли фальшивею зрадѣ.¹⁾
 Й до того подмовилиемъ своего оутѣшителя²⁾ Иудѣ,
 Яєн видалъ Исѣ³⁾ до фальшиваго сѣдѣ.
 125 Бо гдижъ чинить ся Богомъ бити,⁴⁾
 Я хтожъ передъ нимъ стоить [его коронити]?⁵⁾
 Теперъ при немъ не видно и жадного апостола,
 Й Маріа контъ сѣ за нимъ причинити.⁶⁾
 Не вижъ и его, бо сѣ ѡнъ и мене контъ.⁷⁾
 130 Й ѡ тихъ апостоловъ его дванадцять
 Не вѣдемо коззаними,
 Хочъ би било йхъ тисащъ килка-двадцять.⁸⁾
 Ѡ заразъ вѣдѣтъ на него жиди сторонѣ ймѣти
 Й насъ ѡ помощь барзо просити.⁹⁾
 135 И попѣшаю и слѣгъ свихъ,
 Ѡ которихъ маю приѣзнь прихилнѣю,
 Й въ каждой годинѣ вѣдемъ мати вѣдомость вѣрнѣю.¹⁰⁾
 Е каждой годинѣ вѣдѣ знати,
 Що той Ісѣ вѣдетъ оумѣти й що вѣдетъ дѣлати.¹¹⁾

Ядъ до Люципера мовить:

- 140 Люциперѣ,¹²⁾ старосто, мой добрый дѣже,
 Прошъ ти, коло господарства моего пилнѣй дѣже!¹³⁾
 Пилнѣй добре! Знаеш, на що-с сѣ подиалъ,
 Бо Іванъ Предитеча слѣгъ нашихъ дѣже помакалъ.¹⁴⁾
 Але радше того¹⁵⁾ Хрѣста не зачѣпаймо!¹⁶⁾
 145 Ѡвѣдѣсть, того добре не знаемо.¹⁷⁾
 Бо мой оусѣ жили починають дрижати, —¹⁸⁾
 Ливой коло насъ не жарту!¹⁹⁾

1) Б. И повели его до ратѣша нинѣ, и аби і т. д. як у текстї.
 2) Так в Б., в А₁ И до того за злосѣть его подмовила. 3) Б. Яєн его видалъ. 4) А₁ Чинить сѣ Богомъ; Б. Бо гдижъ чинилъ сѣ сѣомъ кожымъ бити. 5) А₁ те, що перед скобками; Б. вас., у скобках моя конектура. 6) Сї рядки лише в Б. 7) Сей рядок лише в А₁. 8) Так А₁, Б. Й тихъ апостоловъ не тилко не коймо сѣ, але й не лакаймо сѣ. 9) Сї два рядки лише в Б. 10) Так в Б., в А₁ И вѣдѣ на него ймѣти сторожѣ пилнѣю ѡ слѣгъ свихъ, ѡ которихъ маю приѣзнь прихилнѣю. 11) Так в А₁, у Б. вѣдемъ вѣдати... теперъ оумѣетъ... дѣлати. 12) Б. Пане Люципере... мой. 13) Б. господарства ѡпалилъ сѣ йвѣдемъ. 14) Сї два рядки в Б. 15) Б. Й того. 16) А₁ не зачипати. 17) А₁ сей рядок вас. 18) Так А₁, Б. без „оусѣ“. 19) Сей рядок лише в Б.

Іи чѣмъсь¹⁾ бою сѧ, аки мнѣ²⁾ не бѣло ѧкихъ страховъ,
 Жѣисмо³⁾ не оутратили пекельныхъ нашихъ гмаховъ.

Люципер до Іада мовитъ:

- 150 Панѣ мой Іадѣ, чѣмъ еси такъ барзо боязливей?
 Не бачишъ передъ собою войска? Я такъ лѣкавней!⁴⁾
 Не тривождь мене и моихъ слѣгъ вѣрнихъ,⁵⁾
 Которыхъ маю ѧ оу сторонахъ⁶⁾ чѣжихъ.
 Шкѣ-ймѣ ѧз ними лѣта долги прожилъ.⁷⁾
 155 Але Іадѣ, доверъ ѧ надѣю⁸⁾ маю,
 Дѣшъ Хрѣстову сѣтѣкъ поймаю.
 Заразъ пошлю з войскомъ старшого воеводу Трѣбаю,⁹⁾
 Й¹⁰⁾ другаго Бѣнеру, тамъ нехай вѣгають
 Под мѣсто Єрусалимъ до великаго гаю,¹¹⁾
 160 Яки Хрѣста пиано стерегли,
 Жѣи аггѣи дѣшѣ его до неба не взяли.¹²⁾

Люциперъ до слугъ своихъ мовитъ:

- Гѣи панове воеводи, ти¹³⁾ панѣ Трѣбаю,¹⁴⁾
 И ти Бѣнеро, ѡто¹⁵⁾ ѧ для того вѣсѣ до себе¹⁶⁾ колаю,
 Жѣисмо зажили ѧковой поради,
 165 Цовѣ з Хрѣстовою дѣшо аггѣи не оучинили зради.¹⁷⁾
 Й цовѣисмо сѧ теперъ добре порадили,¹⁸⁾
 Й того Іса дѣшѣ¹⁹⁾ до неба не пустили.
 Бо его жиди конечно распѣти мають
 Й ѡ тоѣ сѧ пиано старають.
 170 Й намъ сѧ ѡ тоѣ пиано треба старати,
 Яки смо до себе дѣшъ его могли поймати.
 Я гди вѣисмо его дѣшѣ до себе поймали,
 То вѣисмо били безпечни и нѣкого на свѣтѣ сѧ не копали,
 Й ѧ билъ би паномъ всего свѣта.²⁰⁾

¹⁾ Б. И чѣмъ сѧ, А₁ вас. ²⁾ Б. на мене. ³⁾ Б. Жѣисмо... нашихъ... ⁴⁾ Сей рядок лиш в А₁. ⁵⁾ Б. Не тревождь сѧ ѧ моихъ слѣгъ мѣлихъ. ⁶⁾ Б. оу сторонахъ вас. ⁷⁾ Сей рядок лише в Б. ⁸⁾ Б. ѧ, Іадѣ, надѣю. ⁹⁾ Б. Послю заразъ.. своего ¹⁰⁾ А₁ Я. ¹¹⁾ Три остатні сл. лише в А₁. ¹²⁾ Б. донесли. ¹³⁾ Б. и ти. ¹⁴⁾ А₁ панѣ Бѣнеро и ти Трѣбаю. ¹⁵⁾ Се сл. в Б. ¹⁶⁾ Сѧ два сл. в А₁. ¹⁷⁾ Сѧ два рядки в Б. ¹⁸⁾ А₁. Жѣисмо поради зажили. ¹⁹⁾ Б. Хрѣста дѣшѣ. ²⁰⁾ З сих трьох рядків два перші лише в Б., тилько в формі: то вѣмъ билъ безпечній, не колавѣмъ сѧ на свѣтѣ нѣкого; А₁ має лиш: Теперъ вѣмъ билъ панъ всего свѣта.

- 175 Теперъ же безпечне вѣжжѣте,¹⁾
 Я дшѹ его пишно стережжѣте;
 Куди ся той Ісѣ повернетъ, трека намъ ѡ томъ знати;
 Вѣнъ бо кажетъ, що из ними и намъ жарти.²⁾
 Ябисте того Іса поймали,
 180 И мнѣ ѡ томъ рихло³⁾ знати дали.

Люциперъ мовить до Яда:

- Южемъ, Яде, пославъ по Іса слугъ своихъ вѣрнихъ,⁴⁾
 Венеру и Трубан, воеводъ немалихъ.⁵⁾
 Я гди будуть бубенити,⁶⁾
 В той часъ душѣ его будуть провадити.⁷⁾
 185 Я ми сюди лѣгло⁸⁾ не допускаймо,
 Потухи⁹⁾ їмъ не даваймо,⁹⁾
 Ябн насъ не зрадили
 И дшѣ его до неба не запровадили.
 Не кой ся, Яде, пане мой милий!
 190 Чему¹⁰⁾ естес такъ барзо думалий?
 Ђще я в господарстѣ твоємъ не ѡспалый
 И весь вѣкъ въ радости провѣвъ часъ немалий.¹¹⁾
 Не кой ся Марїнна сина! Гди ѡнъ¹²⁾ человекъ,
 Не вчинить намъ нѣчого во вѣкъ.
 195 Я я завше до конца¹³⁾ с тобою
 Готовъ хочъ на плацъ до бою;
 Я пекло, то моя столица,
 Гдѣ рачить¹⁴⁾ его моя правица.
 Гди би ѡнъ билъ бжїй сѣтъ, не терпѣлъ би ѡнъ¹⁵⁾ мѹки,
 200 Не видавалъ¹⁶⁾ би ѡнъ себе въ жидовскіе рѹки.

1) Б. То конечно прѣдко тамъ вѣжжѣте. Б. перестерегайте, Я мѣнѣ ѡ томъ рихло знати давайте. 2) Сї два рядки лише в Б. 3) Сї два рядки в А₁. 4) Б. і А₁ пианихъ. 5) Сей рядок лиш в А₁, в А₂ мб. Недеру зам. Венеру. 6) Б. мѣчити, в А₂ Я гди будуть ся. 7) Б. Тогда душѹ его до насъ. 8) Так в А₁, в А₂ И вѣрн. 9) Так у А₂, в А₁ не даймо. 10) Так А₂, А₁ Чему. 11) Б. Ђшемъ сѣ въ госп. нѣгдимъ незаспалемъ, И въ весь вѣкъ въ радость мою положилъ; А₁ И вѣкъ провѣвъ немалий. 12) Б. Богъ бо естъ и. 13) Б. ж до конца, потїм люка аж до сл. держить. 14) Б. держить — без жадного звязку, бо далї читаето: и готовимъ естемъ до бою, а пекло то моя столица, бо держить. 15) Б. вас. 16) Б. видалъ.

Ядъ до Люципера мовить:

Южъ я бачу страсть свою¹⁾ ѿ lamentую,

Хочъ еще жадной навалности²⁾ не чую.

Животъ мой древице³⁾

И в очахъ моихъ мріє;⁴⁾

205 Животъ⁵⁾ чуетъ, тилко не скажетъ, —

Подобно той Ісѣ⁶⁾ пришедши ксѣхъ насъ повѣжетъ.

Люциперъ до Яда мовить:

Що, Яде, по томъ, що такъ плачешъ и проричаешъ?⁷⁾

Що вси проживѣ, то всѣ днѣ свои проклинаешъ.

Ядъ до Люципера мовить:

О старосто Люциперѣ, стражно затвори пекло,⁸⁾

210 Живи⁹⁾ жадной душѣ з него¹⁰⁾ не втекло.

Я тамъ изъ всѣхъ сторонъ мѣдани¹¹⁾ корота постави,¹²⁾

И затвори желѣзными ланцюхами

Моцними стягни,¹³⁾

И твердими колодками

215 Барзо замкни!¹⁴⁾

И тисящѣ тисящъ маю¹⁵⁾ войска зеройного,¹⁶⁾

Може ѿ с Хрѣстомъ не ходить такъ много.¹⁷⁾

Люциперъ до Яда мовить:

Не оужасай ся, Яде, пане мой!

Буду ся пакъ мога изъ нимъ бити,

220 Поки одному [з насъ] кости на десать сѣ не розпадутьъ,

И не дамъ до себе приступити.

Тилко пословъ вѣсткую

И вѣсти перкой вѣждаю.¹⁸⁾

Сѣтій Іванъ Креститель мовить до Яда:

Гмуть си, Яде, плачъ ѿ lamentуй ко вѣкѣ,¹⁹⁾

225 Гди²⁰⁾ йдетъ до насъ Богъ и человекъ!

1) Б. страстишо. 2) Б. новини. 3) Б. дрожитъ. 4) Б. ичи
мон бачуть. 5) Б. И жыкотъ мой добре. 6) Б. Хрѣтосъ. 7) Б.
Щежъ чинити ижъ бачѣ, иѣи прорѣкають. Що смо прожили
вѣкѣ всѣ дни свой. 8) Б. Оглади но стражъ ѿ пекло. 9) Б.
Щеби. 10) Б. вас. 11) Б. И мѣдани. 12) Б. постави. 13) Б. и
л. м. стягни. 14) Б. барзо вас. А₁ стягнувъ... замкнувъ. 15) Б.
мнежство. 16) Б. избраннаго. 17) А₁ гоино; Б. натомиъ: И знаю,
же Хрѣтосъ приходить вѣдетъ. 18) Осея Люциперова репліка лише
в А₁. 19) Б. ко всѣхъ. 20) Б. Бо вже.

- Готоваля єси на насъ пекло, вьзвѣна,¹⁾
 Которое тобѣ бѣдетъ въ сѣе время.²⁾
 Висполъ изъ слугами твоими
 Бѣдетъ³⁾ подъ ногами кожими.
 230 Востани, Давиде,⁴⁾ ѿ к стрѣни вдарай,
 Я Творца своего ѿ Бѣга вихвалай!⁵⁾
 Ото бѣдетъ запевне по насъ
 И не пойдеть ѿсюду безъ насъ.

- Люциперъ мовить до ст҃го Іѡана Хр҃отели:
 Пестой, Іѡане, еще са своимъ [Ісомъ]⁶⁾ не вихвалай
 235 И того Іса не прославляй.⁷⁾
 И ти тутъ будешъ и твой Ісѣ бѣдетъ ѡ насъ,⁸⁾
 Я хто дѣжшій, той са виграеть зъ мжи насъ.
 И ти са не виѣглюешъ, хочъ кѣс ѣакъ ѣиглокалъ
 С тимъ, которому ѣа⁹⁾ дорогу готоваля.
 240 Бо єси¹⁰⁾ Іѡанъ, зовутьъ тѣ покаианню проповѣдникъ,¹¹⁾
 Яле ти власній Ісусовъ похлѣбникъ.
 Ти єстєсь¹²⁾ ємү щось за родина,
 Що така твоя ѡ немъ зъ нами перепина.¹³⁾
 Для чогожъ ти вьзвѣвъ моухъ потрикожикъ,
 245 Же имъ єси повѣсть тую¹⁴⁾ дармо розмноживъ?
 Щокъ ѡ тебѣ Бѣгъ вѣвъ, коли би ти са народивъ,
 Щевѣсь намъ тѣи вѣсти не множилъ!
 Чомъ иншѣ ст҃ий сидать тихо?
 Гдєсь ѿ тобѣ оу насъ прийшло лихє.¹⁵⁾
 250 Якъ то, тутъ маеть Ісѣ до пекла бѣстѣпати¹⁶⁾
 И всѣхъ моухъ вьзвѣвъ ѡ мене взяти?¹⁷⁾

1) Б. пекла и юзна. 2) Б. котрое вѣдетъ на твоє время.
 3) Б. Которѣи вѣдѣтъ. 4) Б. Встанѣ Давиде, вьсели са. 5) Б. Ото
 пекно вѣдетъ до насъ. пана ѿ твораца своего прославляй.
 Дальші 2 р. вас. 6) А₁ са не вихвалай, А₂ похвалай, Б. еще са
 своимъ не. 7) Б. має далі ось які рядки:

Бо ми его не любимо,

И тижъ до пекла не дѣже потрекѣмо.

И ти еще са томъ не дѣвѣй, що насъ беретъ бѣжасъ!

И той твой Ісѣ вѣдетъ ѡ насъ,

Хто дѣжшій вѣдетъ, той виграеть зъ насъ.

8) А₁ має лише другу половину сего рядка, Б. вас. 9) А₂ котромѣсь.

10) А₂ Бо. 11) А₂ панованію оповѣдникъ. 12) Б. То стѣ. 13) Б.

Такъ твоя ѡ немъ зъ нами перипона. 14) Б. И вѣсть тую. 15) Сі

4 рядки лише в Б. 16) Б. до Яда; А₂ бѣстѣпати. 17) А₂ и ѡ

мѣхъ... висководити.

- Ти того¹⁾ нѣсди не дочекаеш,
Тилко славу твою дурно розмножаешъ.
Я долго ще ти тѣтъ будишъ стояти,
255 Я щоразъ то колишъ²⁾ ѿ Хрѣтѣ повѣдати?³⁾
Я докиж ти, Іване, будишъ практиковати,
Я щоразъ то колишъ ѿ томъ Хрѣтѣ пророковати?
О, що ти такъ богато пророкуешъ, [пташкѣ]?
Дайте ему смоли напити ся ѿ пекельного кваску!⁴⁾
260 Я ходи но ти сюда, колишъ не проповѣдай,
Товаришу моему ѿ мнѣ⁵⁾ страху не задавай!
Бо ми ся и знаку его не боимо⁶⁾
И на божество его не гадимо.
Знаю я, же естъ Богъ въ неѣхъ,
265 Которому спѣваютьъ а҃гли: „Слава тебѣ!“
Яле тутъ на земли въ тѣлѣ Бога не маешъ,
Я ти ѿ немъ пророкуешъ и самъ его не знаешъ,
Тилко его на помощь призиваешъ.⁷⁾
Бо Богъ в неѣхъ со а҃гли⁸⁾ пансѣтъ,
270 Я моя слава по всемъ свѣту⁹⁾ роскошуетъ;
И мене люде всѣ на языцѣхъ носять
И колишъ низши¹⁰⁾ Бога ѿ що просятъ.
Я я ведають прозви ихъ буду¹¹⁾ чинити,
Я хто мои дѣчинки чинить, буду его любити.¹²⁾
275 Я за тое имъ шѣфитую ласку покажу:
Не одного в шгонъ пекельнѣй дѣсажу,
И покажу имъ за тое шѣфитсю ласку.
Не единъ бо им дам кирид пекельного кваску.¹³⁾
Я ти, Іване, пойдѣ въ адъ,¹⁴⁾ колишъ не колай,
280 Товариству своему въ смѣтку¹⁵⁾ не помагай.
Вижу я, же ти то¹⁶⁾ фи҃люешъ

1) А₁ Той, А₂ Того ти. 2) А₂ колишъ. 3) Сі два рядки в А₁ і А₂; Б. ѿ томъ Хрѣтѣ. 4) Сі два рядки лише в Б. 5) Б. Я мнѣ страхъ ѿ моимъ слѣгамъ. 6) Б. не вѣдѣтъ, не бойми ся, и набоженства его не смотримо. 7) Б. сей ряд. вас. 8) Б. з апостолами. 9) Б. во всѣхъ. 10) Б. Лѣпше мене нижели. 11) Б. готовъ тое. 12) Б. И вѣдѣ ихъ любити. 13) Б. Не тисащъ бо юхъ наготовлю смоли ѿ пекельного кваску; те, що в текстѣ, взято з А₂; А₁ два ряд. в текстѣ: Я за тое дѣсажу. 14) „в адъ“ і „не колай“ взято з А₂; А₁ і Б. не поводиай. 15) „В смѣтку“ взято з Б.; А₁ і А₂ тутъ. 16) „то“ з Б.

И розумѣю, же ти ѡтоль дѣтекти ся¹⁾ готуєшъ.

Ой не збѣдишъ ѡ мене, рицѣрь Пашкѣ!²⁾

Ми того не збѣймо ся, Иванашкѣ.³⁾

285 Подобно оу насъ⁴⁾ той їсѣ буде, и ти будешъ из нами
Въ той нашої памѣ. (Іван відходить.)

Отожъ поселъ первый бижитъ и мовитъ:

Пане Яде и ти пане старосто нашъ,⁵⁾

Я гдижъ над тебе большого немашъ!⁶⁾

Послани мене воеводи Генѣра и Трукай:

290 Ничого ся ни разъ не лаяй!

Я що еси хотѣлъ⁷⁾ ихъ просилъ, то все⁸⁾ поворѣдокали

И Хрѣста того дѣ ланцѣхъ⁹⁾ пообѣрали;

Бодатъ его жиди ѡ ради до ради,¹⁰⁾

Ни хто ему не дастъ и разъ правди.¹¹⁾

295 Чүлемъ ѡ жидовъ, ижъ¹²⁾ веденъ будетъ за мѣсто,
И знаю добре, ижъ готують на него ловное¹³⁾ мѣсто.

Поселъ второй приѣгає¹⁴⁾ и мовитъ:

Ото южъ,¹⁵⁾ пане Яде нашъ, жиди Хрѣста на крестѣ при-

И желѣзными звѣздами рѣци и нози пробили.¹⁷⁾ [били¹⁶⁾

Южъ не будетъ живъ, то правда конечно,¹⁸⁾

300 Я ми будемъ с тобою жити на вѣки безпечно.¹⁹⁾

Послани мене воеводи²⁰⁾ повидати,

Аби тобѣ заразъ радость тую примножати.²¹⁾

Поселъ третій приѣгає и мовитъ:

Отожъ, пане нашъ Яде, южъ Хрѣстосъ оумираєтъ,

На хрестѣ главу свою²²⁾ прикланяєтъ.

1) А₁ же ся дѣтекти, А₂ же ти ѡтоль оутечи ся; Б. же ти ся оутечи. 2) Так А₁, Б. ѡ не [ви]фигаєшъ ся, пташкѣ; А₂ О, не виѣфигаєшъ ся пташкѣ ѡ Люципера и цесара. 3) Б. Ми того не бѣймо ся и той рицѣрь вѣдетъ с тобою; А₂ твоего не бѣймо ся, Иванашкѣ. 4) „у насъ“ из А₂. 5) А₁ Пане Яде нашъ, рѣшта в Б. 6) Б. Гди на скѣтѣ большого нема над тебе. 7) Б. по що ти [зам. ви] послани. 8) Б. твое ми. 9) Б. в ланцѣхъ, во стрички. 10) А₁ ѡ града до града. 11) Б. емс не дастъ поради. 12) Б. заразъ. 13) Б. ловное. 14) Б. Той доказветъ, и дрѣгий настѣплютъ. 15) Б. Отожъ. 16) Б. разними. 17) Б. И звѣздами желѣзными пребили. 18) Так в Б., А₁: Ѣй оуже не буде в жидовъ така рада. 19) Б. Я ми будемъ жити безпечно. 20) Б. Послани мене воеводи тоє шповѣдати. 21) Так в Б., в А₁ и радость тую розмножати. 22) „свою“ Б. вас.

- 305 Жиди¹⁾ все тѣло его вичами²⁾ избили
 И копнемъ вокъ его прокили;
 Оцтомъ со желчю [его] наполни
 И приправами, присѣчками его частоваали.³⁾
 Остааи ся тамъ нашѣ коеводи,
 310 Яки дѣш его взявши принесли сюди
 На наше оугоди.⁴⁾

Люциперъ до Яда мовить:

- Бидишъ, Яде, такую маю новину,
 Що ся стало презрѣне⁵⁾ Маринну снѹ.
 Южъ жиди на крестѣ его прибили⁶⁾
 315 И вокъ ему копнемъ пробили⁷⁾,
 И терновий винець на главѹ вложили.
 Я намъ потреба ѿ дѣшѣ его пилное старани мѣти,
 Яки дѣш его поймати во своѣ сѣти.

Ядъ до Люципера мовить:

- Моя рада така
 320 И голова стараа:
 Дѣшъ Христовой⁸⁾ не берѣте
 Янѣ ей стережѣте,
 Щокъ для одного
 Не ѡтратити много.
 325 Нехай дѣш его ндетъ до нека,
 Я намъ ей тѣтъ не треба.⁹⁾
 Бо все пророци поднесли ся и радѣют,¹⁰⁾
 Приходѣ его дѣхомъ стѣмъ чѣють.¹¹⁾
 Мусить то правдивый Богъ вѣсти,
 330 Я [намъ] для одной дѣшѣ всеми треба ригнѣти.
 Бо ѡуже на вачѣ близко конецъ нашъ,¹²⁾
 И наше старшинство теперь естъ, а завтра немашъ.¹³⁾

¹⁾ Б. Иже ки. ²⁾ „вичами“ в Б. ³⁾ Сі два р. в Б. ⁴⁾ Б. оугли.
⁵⁾ Б. Що то са чрезъ мене стало. ⁶⁾ Б. распали на смерть гал-
 неенію. ⁷⁾ Відси в Б. люка, яка кінчить ся словами: его во сво-
 сѣти. ⁸⁾ Б. Дѣшъ Хрѣстовъ. ⁹⁾ Б. не потреба. ¹⁰⁾ Б. Бо все про-
 роки ѿ тѣмъ пророкѣють. ¹¹⁾ Б. Же має прийти до насъ за-
 певне. ¹²⁾ Б. зам. того нас: презъ Дѣшъ своего познають, же такъ
 пророкѣють: южъ намъ ѿ него згнѣти ѿ нека наше зовсѣмъ
 ѡтратити. ¹³⁾ Б. тѣтъ днесъ, а завше не машъ.

Поселъ четвѣрти прѣвѣгъ и мовитъ:

- Отожъ Хрѣтосъ запевне¹⁾ бѹмеръ,
 Я ѿ [бачив його] не давно, [а] теперъ.²⁾
 335 Яле гди дѣша его вишла³⁾ с тѣла,
 Тогди не єдина⁴⁾ тамъ плоть изимѣла.
 И мы всѣ сѧ били полакали
 И далеко ѿ неи повтѣкали.
 Хотѣли-смо его дѣш поимати,
 340 Яле гди-смо ѡбачили, страшно было к ней пристѣпати.
 Ангѣльскіє войска ѡколо ѡстѣпали,⁵⁾
 Я насъ до неи не допѣтили.
 Дрижала земля, же ажъ ламали сѧ ѡпоки,
 Бѣвъ страхъ великий и єсть⁶⁾ и доки.
 345 Сѣнце ѿ мѣсяцъ во кровъ сѧ премѣняли,
 И много ѿ мертвихъ ѿ гробовъ повстали;⁷⁾
 И тие ѿ страха великаго ажъ на землю⁸⁾ падали
 И черезъ три години⁹⁾ лежали,
 Яжъ не хѣдко встали.
 350 И ми сѧ страха оуже набравши
 Идемо¹⁰⁾ до пекла зерою побравши.¹¹⁾
 И чѣлн-смо ѿ аггловъ гласъ,
 Же во третій днѣ Хрѣтосъ воскреснетъ и приде до насъ,
 И маетъ взяти всѣхъ вѣзневъ конечнє бѹ насъ.¹²⁾

Роскоди Бенера и Трѣбай моватъ:

- 355 Великий нашъ пане Яде ѿ ти пане Люципер¹³⁾ старосто,

1) А₁ южъ. 2) А₁ Яле ѿ недавно теперъ; Б. И ѿ бачивъ ѡто недавно, теперъ. 3) Б. пошла из. 4) Б. Не ѡдна. 5) Б. гди пристѣпали. 6) А₂ ...сѧ сповнивъ Гдѣвъ... той страхъ и доки. 7) А₂ много ѿ мертвихъ воскресивши. 8) А₂ на браз... 9) А₂ години. 10) А₂ ...дѣмо до пекла зерон в рѣки вѣзавши. 11) В Б. замѣсь рядків 352—357 читаємо:

И такъ ми сѧ бѣли страхъ набрали,
 Оутѣкали-смо всѣ ѡстѣпомъ
 Бразъ вѣзавши въ рѣки крань.
 Правда, тако єсть знати,
 Ялс-смо чѣли аггловъ, же во третій дѣнь
 Воскреснетъ и придетъ до насъ
 И хоцетъ забрати всѣхъ стѣхъ ѿ насъ.

12) А₂ И мертвыя людїє всѣхъ в...нас... ѿ нас. 13) А₂ ти Люципере.

Запевне¹⁾ Хр^отось идеть до насъ просто.

Мы хотѣли дѣш⁸ его собѣ²⁾ взяти,

Яле вѣи³⁾ сили не дали к ней пристѣпати.⁴⁾

Вѣхъ лихо наше, вѣдѣлисмо страхъ неunosный,⁵⁾

360 Блискавицѣ и громи великие;

Подобно правдивѣй и власний естъ Хр^отось Бгѣ,

Бо нѣхто такихъ чѣдѣхъ кромѣ него чинити не могъ.

Оустѣпилисмо тоу до пекла поради зажити,

Що въ ис тимъ Хр^отомъ чинити и іакъ прожити?

365 Бо вѣдетъ тѣтъ запевне до насъ,

Я почавши ѿ Адама, и всѣхъ стѣхъ маеть дѣзати ѿ насъ.

Люциперъ мовить до слѣгъ своихъ:

Ова, вѣдѣ са коронити іакъ могѣчи,

Бо не подокаеть ми⁶⁾ из своего панства дѣтечи.

Бѣли ѿнѣ вѣи сѣтъ, нехай собѣ в неки панѣтъ,⁷⁾

370 Я з нами и пекломъ нехай са не коуетъ.⁸⁾

Бо било би мнѣ завстидѣ, гди бимъ са емѣ кланялъ

И данѣ давати гди бимъ са поднѣмалъ.⁹⁾

Трекалемъ пять тисащъ лѣтъ, мало не до вѣкѣ,

Я теперъ бимъ са в моци даль едномѣ человекѣхъ?¹⁰⁾

375 Бѣдѣ его чекати аж на плацѣ, Ядѣ, с товою,

Я гдижъ ѿнѣ человекѣхъ, то са іа его не кою.¹¹⁾

И вѣдѣ са з нимъ менжне¹²⁾ коевати,

Хочъ бимъ мѣла и поле програти.¹³⁾

До бронѣ всѣ мои жолнѣре верѣтъ са,¹⁴⁾

380 Я гди іакѣй страхъ прѣйшолѣ, то ви не смѣтѣтъ са;

Ставте са противко его менжне,

1) А₂ Подобно. 2) А₂ Ми хотѣли есмо его ко собѣ. 3) А₂ возкиѣ. 4) А₂ не дали мѣста к немѣ пристѣпати. 5) А₂ страхи великие, блискавицѣ ...ли неunosни, подобно правдѣ своихъ славиныхъ исполни са Бгѣ, ...такихъ чѣдѣ чинити кромѣ него не може. 6) Б. не годит ми са. 7) Б. сидитъ на неѣ та панѣтъ. 8) Б. нами... верѣтъ, Я з нами нехай са не коуетъ. 9) Б. замѣсь сих двоих рядків має:

Бо гди билъ въ Римѣ Дѣдѣ,

Гди бим са емѣ кланялъ

И данѣ давати [в рук. давалъ] гди бим са поднѣмалъ.

„Билъ въ римѣ Давидъ“ очевидна помилка замѣсь: билъ би менѣ встидѣ. 10) Б. Кролевати не трохи вѣкѣ, а теперъ і т. д. 11) Б. гди са чѣлка и жаднаго в тѣлѣ. 12) А₁ мечне. 13) Б. Хочъ бимъ що маю и тое продати. 14) Б. Гей добрѣ... до него смѣле.

- Я и за вами з другимъ войскомъ потенже.¹⁾
 Я ви ворота желѣзніє²⁾ рухло зачиняйте,
 И зводи звѣвши ланцѹхами заволокайте,³⁾
 385 И колодками моцними и твердими замикайте!⁴⁾
 Бо бѣже запевне той Хрѣтосъ придетъ,⁵⁾
 Але хто дѣвший, той внидетъ.⁶⁾
 Я вамъ нехай срдце ѿ страхъ не смякаетъ,⁷⁾
 Ижъ ѿ Хрѣта того все повтѣкаетъ;
 390 Але верѣте ся до него смѣле,
 Ставайте з нимъ цѣле.
 Але я знаю, же не новина вамъ воевати,
 И не такихъ рицеровъ в полю и на плацѣ имати,
 И з ними воевати и всѣмъ кролювати.⁸⁾
 395 И всѣ кролеви и царѣ нашихъ рѣкъ не втекан,
 Але и сами качите, же естъ ѿни оу пекан.⁹⁾
 Презто ви не тривоште ся
 И Хрѣта того не бойте ся.
 Ёще ѿжидаю посла ѿстатного
 400 И на плацѣ присти Хрѣтового.¹⁰⁾

Поселъ ѿстатниї прибігає и¹¹⁾ мовить:

- Пане Яде и ти, пане Люциперъ старосто,
 Ознаймѣю вамъ, ижъ Хрѣтосъ идеть до насъ просто.
 Црѣ грозній и аггловъ множество,
 Серафимъ з нимъ и его вѣство.¹²⁾
 405 Нѣчого ми противо єдного аггала не могли скврати,
 Я самого Їса и мови его страшно вѣло и слѣхати.
 Повѣгалисмо до пекла даючи знати вамъ,
 Ижъ ви прожити намъ. (Зобачили корогеъ Хрѣтовеъ
 и полакали сѣ).

1) Б. з того рядка лише: з войскомъ... потенже. 2) Б. Я кра-
 ми корѣтніи. 3) Б. И ворота мѣдѣние добре проогладайте. 4) Сей
 рядок із Б. 5) Б. запевне тѣст... вѣдетъ. 6) Б. той межн нами ви-
 грає. 7) Б. мѣжетъ. 8) Сей рядок із Б.

9) Б. Я нѣкоторые з црѣвъ, князей з вашихъ рѣкъ не втѣкають.
 Ёвѣдайте, члѣк естъ всѣ князи оу пеклѣ.

10) Б. Тѣло еше посла ѿстатного на плацѣ ѿжидаю,
 Бо его пристѣ не знаю.

11) Б. вѣстѣ мовить.

12) Б. И з нимъ идеть Серафими
 И его вѣжественнійи сили.

Люциперъ до сльгъ мовит и короков сокъ велит
дати:

- Оножъ идеть къ намъ! Пнаво стережѣте,
410 И в рѣкахъ своихъ вѣржемо мощно держѣте,
Я такъ до васъ придѣтъ, грозно вѣповѣдайте,
И плечима дверѣ мощно подпирайте,
И если би си ламалъ, а҃ггловъ забивайте.
Нехай ѡнъ тѣтъ не идеть! Никомъ не фолгѣйте,
415 Ко нѣчого тѣтъ
По немъ не вѣтъ.
Коли ѡнъ вѣйи сѣтъ,
Нехай сокъ в неби сидѣтъ,
Я воевати си з нами и пекломъ нехай не идеть.
420 Коли ѡнъ естъ вѣйи сѣтъ,
И не знаю, дѣла такихъ идеть сюда причинѣ.
Не маеть ѡнъ до насъ жадной справи.

Хрѣтосъ мовитъ:

- Гдѣ силенъ во брани!
Возмѣте врата, князи, ваша,¹⁾
425 И возмѣте си врата вѣчнаа,²⁾
Внидетъ въ³⁾ васъ црѣ слави.

Люциперъ до Іса мовитъ:

- Прошѣ тѣ Хрѣте в доврѣи шевчай,
Дай мнѣ покой и болше ми не докѣчай.
Я хтожъ естъ за царѣ слави?
430 Коли ти Бѣтъ, приими ѡ а҃ггловъ хвалѣ
И ѡ а҃ггловъ своихъ славлѣ,
И на веротаров моихъ болше и на мене не волѣй.

Потомъ Хрѣтосъ дрѣгѣй разъ рече и благословитъ
короковоу:

- Гдѣ крѣпокъ и силенъ во брани!
Возмѣте сѣ, врата вѣчнаа,
435 Внидетъ во васъ царѣ слави.

Люциперъ до Іса мовитъ крикомъ:

Повторне прошѣ тѣ, Ісе, не напастѣи пекла [мого],

¹⁾ Сих трѣох рядків у Б. нема. ²⁾ Б. Ѣчените сѣ князи врата вѣчннихъ. ³⁾ Б. Входить до.

Янѣ мене, во не винапастѣши нѣчого.
 Коли ти Бѣъ, тамъ собѣ сиди в раю,
 Я на тебе тѣтъ не потребу.

И третій разъ Хрѣтосъ рече и быеть корою,
 и бысть тако, сокрѣшиша сѣ врата:

440 Що воходить во васъ царъ слави!

Гдѣ силенъ, той естъ црѣ слави.

И перехрестивши на три часті, в той часъ ворота и ланцѣху со-
 крѣшиша сѣ и входить Хрѣтосъ во пекло и вселѣть яснимъ
 своимъ променемъ и вселѣть всѣ мѣста пекелніи и кропить
 водою и Дхомъ стѣм.

Идѣ кричить:

Гвалтъ, гвалтъ, панови! Врата ломать,

И водою якоюсь шстрою насъ кропать.

Що ти лопишь мои врата безпечне?

445 Гдѣсь вѣзней монѣхъ хочешъ взяти конечне.

И для чего ма такъ, сѣсъ вожий, гвалтѣши

И вѣзней монѣхъ изъ собою приймаешъ,

Которихъ ма вилъ собѣ вѣка назбиралъ,

Я [ти] теперъ пекло звѣрилъ и столицѣ сплюндровалъ,

450 Я мене Яда вѣчными бѣзами звѣзалъ.

Щожъ ма теперъ чинити маю?

Южъ вѣзней монѣхъ побралъ, запевне знаю.

Вѣчний палаци мон поповалъ

И все мое пекло сплюндровалъ

455 И насъ подъ ноги свои вралъ и потопталъ.

И сѣсги мон миліи всѣгда порозганалъ,

Ядама и бѣсѣ и всѣхъ свѣтихъ с собою забралъ.

Люциперъ мовить:

Тилко з єднаго страхѣ лѣдко сиждѣ,

Я по старомѣ передъ собою єднаго праведника виждѣ.

460 Питаю сѣ на тебе, Соломоне, чѣмѣ ти сѣ тѣтъ зосталъ?

Подобно мнѣ тебе Хрѣтосъ даровалъ.

Соломонъ до Люципера мовить:

Южъ повторне Хрѣтосъ по мене прїидѣ;

Страшний его вилъ приходѣ первій,

Ще другій страшнѣйшій вѣдѣ.

Люциперъ мовить до слѣгъ свихъ :

465 Слѣги мон, взмѣте,

Црѣ Голомона изъ пекла випровад[ѣ]те!

На жа[лѣ]ю его,

Янѣ Хрѣта того,

Нехай сюди болше не приходить,

470 Пекломъ нашимъ и нами не тривожить.

(Ѣ той часѣ бѣси взявши Голомона и випровадили ис пекла Ѣ мовать такъ бѣси на Хрѣта и на Голомона)

Бѣси мовать :

Идижъ, иди за своимъ Хрѣтомъ, а тѣтъ не бѣжай,

И пекломъ нашимъ Ѣ нами болше не колатай!

(Голомонъ скачѣчи почалъ спѣвати,

Люциперъ изъ Ядомъ плакати Ѣ ридати).

Христосъ до него рече:

475 Не ридай мене, Яде, напояю пива во ѡстатнѣи дѣнь,

Бѣдѣшъ мѣти, якое мѣлѣ.

Голомонъ почалъ Бѣа во тройци вѣхвалити и пречистѣю Богородицѣ:

Превѣгословена еси Бѣе дѣво,

Воплотивнѣи бо сѣ ис тебе [божое слово].

Ядѣ плѣкненѣи вистѣ, Ядамъ призва сѣ,

480 Клатка потреби сѣ,

Єва свободи сѣ,

Смерть оумертви сѣ,

И ми ѡжихомъ!

Тѣмъ поуще воспоемъ:

485 Благословенъ Хрѣтосъ Бѣъ нашъ

Изволивый Ѣ такаѣ. Слава текѣ.

Поки перейдемо до дальших уваг про нашу драму, її жерела та композицію, скажемо декілька слів про її зміст і будову. Драма починаєть ся того самого дня, чи властиво тої ночі, коли єрусалимські жида за ухвалою свого синедріона і за підмогою апостола-зрадника Іюди Іскаріотського (чоловіка з містечка Каріота) арестували Ісуса і запровадили з разу до бувшого первосвященника Анни, а потім до дійсного тоді первосвящен-

ника Каяфи, де його тутже нічю й засуджують на смерть. Драма відбувається в пеклі; розмова йде між некольним „старостою“ Люципером і Адом. Дуже інтересні відносини сих обох персонажів до себе і до цілого оточення. Пекло представляється як якась будівля з міцними укріпленнями; за тим укріпленням на площі сидять головні персонажі і розмовляють; крізь невелику браму час від часу вбігають післанці, із нутра будівлі виходять невольні вояводи з незліченим демонським військом, але по тімже подвірю ходить якоесь самопас і без дозору св. Іван Хреститель, якого сам Люципер у приступі диявольського гумору кличе „Іванку“ або „Іванашку“.

Ад уявляється авторови нашої драми як старий, досить добродушний дідусь, властитель усеї будівлі і всіх оселених у ній грішних і негрішних душ. Се старогрецький Плутос, цар підземелля, „богач“, володар усіх земних скарбів а разом усіх померлих, що сходять у царство тіней. Він віковичний як сам Бог і старший від Люципера, молодого авантюриста, сотвореного Богом, що швидко потім за гордої, з якими хотів зрівняти ся з Богом, був зіпхнений із неба. Він і доси згадує про свій побут у небесних палацах та товаришований з світлими ангелами, але в браку чогось ліпшого він не кривдує собі й на новім своїм оселищу, себто в Адовій кріпості. Півшести тисячі літ вони провели вже тут; Люципер при помочи свого демонського війська і власними концептами зводив людей, підбунтував Каїна, щоб убив свого брата, видурих у Адама запис на власну душу і на душі свого потомства і стягає до пекла душі найвизначніших героїв, пророків та патріархів. Се він називає „будованєм пекла“. Старий Ад дуже тішить ся сим прибутком свого підданства і дорожить ним як правдивий „хозяїн“. Але Люципер — горда штука, непосидючий авантюрист. Йому впав у око „Маріїн син“, чудотворець і учитель; він збирає інформації про його рід, про його діла, і переконується, що має в нім ворога. Він чує, що Ісус сам, а ще більше инші, називають його „Сином Божим“, і се не може помістити ся йому в голову. Що за син божий? Бог сидить у небі, високо в своїм палацу та розкошує зі своїми ангелами, і відки-ж у нього син на землі? Ні, то не може бути! Ісус не жаден син божий, а простий собі чоловік. Навіть не король ані жаден князь, а якийсь рабін, що волочить ся з дванацятьма апостолами по краю, лічить недужих, прогонює демонів із оплутаних ними людей і важить ся навіть воскрешати мертвих і вивирати їх із

Адової твердині назад на соняшний беріг. Ні, сего не можна допустити! І він починає перед Адом снувати свої пляни.

Та Ад, ситий дідусь, що й без Люципера і його війська мав усякі достатки і не потребував воювати з Богом, остерігає його. Чого тобі треба зачіпати ся з людиною, якої походження не знаєш докладно? Він тремтить за душі праведників, що живуть у його кріпости і боїть ся, що ануж утратить їх. Він же вже мав сумний досвід із чотироденним Лазарем: уже держав його в руках, чи навіть у зубах, коли в тім одно слово Ісусове, один окрик: Лазаре, встань! — поразив його, вирвав від нього Лазаря, притупив його предковічну зброю. Тут Ад очевидно являєть ся в иньшій ролі, як образ смерти, що узброєна йде воювати все живе і якій усяке оживлене притуплює зброю.

Та Люципер не дає уговкати себе. У нього такий гарний плян доїхати кінця ненависному Назаретянину. Він піддає своєму „утішителю“ Іюді думку зрадити Ісуса і передати його в руки жидів, а жидів наструнчує, щоб осудили і вбили його. Він висилає двох своїх воєвод, Венеру чи краще Недеру, як він зветь ся в однім рукописнім варіанті, і Трубая з численним військом, щоб пильнували Ісуса, коли жиди будуть мучити його, і коли його замучать, щоб старали ся принести його душу до пекла. Адови всіхаєть ся може ся думка і Люципер вмовляє в нього, що скоро будуть мати у себе Ісусову душу, то будуть жити безпечно як повні і всевладні пани всего світа. Але Ад не даєть ся на таку підмову. Він чує дріжаки в своїм тілі, його живіт прочуває якесь нещастє, але щож, — додає він з виразом розпуки, — живіт чує, та не скаже. Люципер додає йому відваги і таки ставить на своїм, щоб ловити Ісусову душу.

Тут виступає св. Іван Хреститель і віщує Адови втрату всіх праведних душ починаючи від самого прабатька Адама. Люципер лає його, кепкує собі з його пророцтва, доказує Іванови його ігноранцію, буцім то він голосить Бога, якого й сам не знає, а нарешті велить напоїти його смолою і пекельним квасом. Про те Іван не перестає голосити свого пророцтва про близький прихід Ісусів, а переляканий тим Ад велить Люциперови як стій узяти ся до ліпшої фортифікації пекла. Люципер ще горойжить ся, запевняє, що сам виступить до бою з Ісусом, та про те страх бере верх і над ним і він велить чортам як мога швидко укріплювати пекло:

Я ви корота желѣзніє рихло зачиняйте
 И зводи зѣвши ланцухами заколѣкайте
 И коледками моцними и твердими замикайте.

Як бачимо, образок із середньовічної замкової оборони. Люципер комендерує своїх вояків:

До бронѣ всѣ мон жолнѣре берѣт ся,
 Я гди їкій страхъ прійшовъ, то ви не смѣтѣтѣ ся,
 Стайте ся противко его менжне,
 Я на за вами з другимъ войскомъ потенжне.

А коли Христос справді наближаєть ся, він ще раз кричить:

Оножъ идеть къ намъ! Пиано стережѣте,
 И въ рукахъ своихъ оружїе моцно держѣте,
 Я як до вас прїйдутъ, грозно отповѣдайте
 И плечима дверѣ моцно подпирайте!
 И если ки си ламалъ, ангеловъ закликайте!

Та бідний чортяка помиляєть ся. Біжать послї і з разу іратують Адови й Люциперови добрими новинами: вже жиди Христа судять, водять від ради до ради, вже його мучать, уже засудили його на смерть, уже прибили його на хрест, уже Христос умирає. Та тут раптова зміна сцени: демонські вояки прибігають у розсипку, залякані, кричать, що Христос має прийти за ними; надбігають і воеводи, не покинувши оружя, але признають, що про зловленє душі Христової по її виходї з тіла не було ані думки, бо довкола неї стали тїми ангелів і вони мусїли тікати. Швидко являєть ся й Христос держачи в руці хоругов, стає перед пекольною брамою і кричить зичним голосом:

Возмѣте врата, князи, ваша!
 И возмѣте ся, врата вѣчнаа,
 Їнидѣтѣ ко васъ царь слави.

Люципер зразу хоробрить ся і запитує, що то за такий цар слави? Він не знає жадного царя слави, та Христос відповідає йому:

Господь силѣнь ко врани!

І ще раз велить йому відчинити браму. Люципер пробує промовляти чечмо:

Прешу ты, Христе, в добрий окичай,
 Дай мнѣ покой и кольше ми не докучай!

Христос іще раз повторяє свій наказ, та коли Люципер відповідає йому криком і просить забирати ся геть від пекольної брами, Христос благословить короґвою, брама розпадаєть ся і він уходить до пекла і, як каже автор нашої драми, „освѣщаєть своимъ промѣнемъ и освящаєть всѣ мѣсця пекельнія и кропить водою и духомъ святымъ“. Старий Ад, доси безмовний свідок сеї сцени, раптом починає кричати:

Гвалтъ, панове! Врата ломать!

И водою якоюсь острою нас кропят!

Він боїть ся свяченої води, як справжній дідько нашого народнього вірування, і кричить івалту як чоловік, якого розбійники напали в його власній хаті. Люципер іще пробує сварити ся і докоряти Христу, але Христос не зважає на се і тут неначе заслона опускаєть ся, за якою й доконуєть ся зруйнованє пекла, виведенє праведних душ і закованє Люципера в ланцюхи. Люципер жалуеть ся на руїну свого царства, а в тім бачить, що до нього наближаєть ся цар Соломон.

Питаю ся тебе, Соломоне, чому ти ся тутъ востал?

Подобно миѣ тебе Христосъ даровалъ?

Та Соломон відповідає: ні, за мною Христос повторне приїде. Страшний був його перший прихід, але другий буде ще страшнійший. Почувши се Люцифер велить своїм слугам узяти Соломона на руки і винести його із пекла, щоб Христос не потребував приходити за ним іще другий раз. Біси сповняють сей наказ і Соломон співаючи йде до раю. Люцифер і Ад плачуть голосно, та Христос потішає Ада з далека: не плач на мене, Аде, прийдуть ще твої жнива, і твої пивниці я наповню пива; в остатній день будеш мати стількож душ як мав тепер. Співом Соломона, того весельчака нашої драми, кінчить ся її гра.

Як бачимо, будова драми дуже проста, але проведена дуже льотічно і вповні артистично. Дієвих осіб не багато, та всі вони схарактеризовані індивідуальними, виразними рисами, далеко не так шабьоновими, як се бачимо в західно-європейських містеріях. Інтересно буде порівняти ту інсценізацію, яку ми вложили висше на основі нашої драми, з інсценізацією анальотічних західно-європейських містерій. „З одного боку цвітучий сад — рай, а з другого місце, яке декоровано по змові страшно і відразливо — се було пекло. Воно складало ся звичайно з трьох частий: укріпленої вежі в роді тих, що в середньовіч-

них містах служили для оборони міста, з криниці, в яку Ісус, розломавши некольную браму, викидав Сатану, і з входу, що звичайно мав вид величезної пащі, яка відчиняла ся і замикала ся знов, пропускаючи чортів. Часто перед сим входом був „parloir“, вільне місце або платформа, де чорти перед очима публіки відбували свої бурливі збори¹⁾. Та се було дуже коштовне пекло; біднійші сцени задовольали ся звичайно самою криницею — в англійських містеріях „pit“, іноді великим кітлом, у який демони в одній містерії викидають Нерона. В німецьких театрах вистарчала бочка, в якій Люцифер сидів припнятий ланцюхом“²⁾. Як бачимо, наш автор узяв із західної традиції лиш одну ідею укріпленої твердині, розвинув її ширше та переніс свій parloir в нутро невольного укріплення. Криниці у нас не було треба, бо по тим писаним жерелам, із яких черпав наш автор свою драму, сказано лише: „тогда Господь имъ діавола и связа узамы нерѣшимыми“, і він при кінці нашої драми справді повинен являти ся в ланцюгах прикований до того місця, на яким виступав у драмі. В деяких західно-європейських драмах ся розправа Ісуса над Сатаною представлена ще драматичнійше: „Ісус приходить у супроводі чотирьох ангелів і душі спасеного розбійника, тягнучи за собою звязаного Сатану, до невольної брами. Він ударає в неї хрестом, і брама відчиняєть ся (в нашій драмі Христос „благословить корогвою“). Тут Ісус і згадані ангели вяжуть Сатані руки і ноги і кладуть його на цямрині невольної криниці, яка має бути так зроблена, щоб виглядала немов збудована із чорних квадратних каменів“ (G. Cohen, op. cit. 91), отже не Дантова ледова щілина³⁾.

Основним жерелом нашої драми є відомий старохристиянський апокріф, знаний під назвою Нікодимового євангелія, а власне друга часть того твору, де описуєть ся вхід Ісусів до ада зараз по його смерті на хресті. Відсилаючи цікавих до повного

¹⁾ Pop. Gustave Cohen, *Geschichte der Inszenierung im geistlichen Schauspiele des Mittelalters in Frankreich*, ins Deutsche übertr. von Dr. Const. Bauer. Leipzig 1907, ст. 90.

²⁾ Прегарний малюнок такого спенічного пекла див. у другім томі видання L. Petit de Julleville, *Histoire de la langue et de la littérature française*, Paris 1896, ст. 417.

³⁾ Як відомо, Данте в остатній пісні свого „Пекла“ (власливо Inferno, підземелє!) описує ту криницю, в яку всаджений Сатана:

Пан царства мук із ледової пущі

Тут вистирчав до половини груди.

(Див. Літ.-Наук. Вістник 1907, кн. VIII—IX, ст. 342).

тексту, надрукованого в другім томі моїх „Пимяток“ у двох варіантах, стор. 293—314, переповідаю тут коротко його зміст. Йосиф Аріматейський на жидівській раді сповіщає єрусалимський синедріон, що брати Симеона богоприємця, Левкій і Карін, що давно були вмерли, при смерті Ісуса воскресли і пробувають у Арімафеї на молитві. Члени синедріону йдуть зразу до гробів і переконують ся, що вони порожні, а потім ідуть до Арімафеї, бачуть обох мерців, приводять їх до Єрусалима і закликають їх Богом, щоб сказали, як воскресли з мертвих? Мерці Левкій і Карін зітхнули, огляділи ся довкола, зирнули на небо і перехрестили ся, а потім сказали: „Дайте нам картки гарного паперу, і напишемо вам усе, що ми бачили“. Їм дали паперу, і вони кождий в окремім покою написали оба однаково. Сидячи в пекельній пітьмі вони побачили „золоте зеренце“, що розілляло своє світло по всій безодні. В аді повстає радість, приходить Іван Хреститель і оповідає, що бачив Христа на Йордані, а Бог назвав його своїм сином. На се озивають ся пратці Адам і Сиф згадуючи про обіцянки дані їм Богом. Безпосередно за сим іде розмова „переднього князя діавола смертного“ з Адом. Князь говорить, що Ісус, хоч славить ся сином божим, про те простий чоловік і боїть ся смерти, а про те робить йому пакости, виганяє його духів із людей і навіть воскрешає мертвих. Ад заявляє, що чоловік на землі не може мати влади, бо тільки він один має власть над усею землею. А коли Ісус противить ся тобі, то значить, він не чоловік, а Бог у людському тілі, який хоче зловити тебе. Князь „неприємний“ завважує Адови, щоб не бояв ся Ісуса, бо його жиди замучили і він уже близький смерті. Але Ад ще дужше остерігає князя перед Ісусом, що вирвав у нього Лазаря, який уже чотири дні був мертвий і розгнів ся. Та поки вони балакали, почув ся „гласъ іако громъ и дѣхъ въ грай: вѣзмѣте врата предѣла ваша, и вѣзмете съ врата вѣчна, и внидець царь славы“. Ад виганяє Сатану із свого осідка і велить твердо заперти брами пекла. Даремно пророки (Давид, Ісаія) толкують йому, щоб добровільно відчинив браму; він противить ся тому з усіма своїми демонами, поки не побачили Господа на високім кріслі і від разу почувли себе безсильними. Господь входить у пекло, „силою своєю исправъ смерть и имъ діавола свѣза и предасть мѣцѣ вѣчнѣи, и изведе Ядлама къ своє пресѣтлоуство“. Ад лає діавола, називає його Велздулом і Сотоною, а Христос піддає діавола під його власть. Далі йде розмова Ісуса з праведними душами, які за ним виходять

із пекла до земного раю; там стрічають Ілію і Еноха тай ще того розбійника, що вмер із Христом на хресті праворуч його. Похвалою Ісусови кінчить ся оповідане, по чім у остатній главі доводить ся до кінця повість про Левкія і Каріна, які по трьох днях знов умирають.

Як бачимо, в тім апокріфі маємо вже в зароді все те, що послужило мотивами нашої драми: і пекло укріплене з мурами і замками, і тверді металеві (мідяні) брами, і ріжницю між Адом та дияволом, який називається раз „неприятель“ то знов „князь диявол“, то Сотона або Мука, то Велзаул. Що нема назви Люципер, се знак, що той апокріф прийшов до нас просто з Греції, бо Люципер — назва латинська.

Ближше до нашої драми стоїть „Слово на велику п'ятницю“ Евсевія александрійського, надруковане в церковно-славянським перекладі ще 1647 р. у т. зв. Сборнику сімдесятьох слів у Москві, і передруковане Порфіревим із рукопису XVII віку із бібліотеки Соловецького монастиря в його „Апокрифических сказаніяхъ новаго завіта“ стор. 204—214. Порівнюючи зміст сего Слова з другою частиною Нікодимового євангелія бачимо ось які ріжниці. Про Левкія і Каріна нема згадки, автор оповідає сам від себе остерігаючи читача: „но слыши страшнѣйшую таину“. Іван Хреститель перед своєю смертю посилав своїх учеників до Ісуса з запитанєм: „Чи ти той, якого ждемо, чи маємо ждати иньшого?“ Не тому питає, щоб сам не вірив — додає автор — а тому, бо знає, що піде до Ада, а там праотці будуть питати його, то щоб міг дати їм певну відповідь. Зійшовши до Ада Іван справді стає перед праотцями і вони запитують його; дехто з них сумнівається, чи Ісус схоче прийняти смерть за них, але пророки кріплять ся і мовлять: „яко смерть ему есть пріяти, и разумѣхомъ хотящая быти намъ явлено и тако пророчествовахомъ всему миру“. Іван просить їх сказати, що вони пророкували, „да слышавши вси подвижнѣе будутъ“. Промовляють за рядом Давид, Ісаія, Єремія, і ще один неназваний. Далі йде розмова Ада з дияволом; Ад бачучи радість пророків остерігає диявола, щоб беріг ся „испытнѣ“, щоб через одного Ісуса не втратити їм усі душі. Диявол одначе йде до жидів і поучає їх „на распятіе Господне“, напускає на Юду неситість і він продає Ісуса жидам. Наріканєм автора на Юду кінчить ся сей уступ.

По відході Юди Ісус починає тужити і мовить: „Прискорбна ми есть душа до смерти“. „О милосердіе Владычне — додає

від себе автор — смерті ся не бояше, безсмертенъ сый!“ Але диявол узяв сї слова дословно „и начать подвижнѣе бывати“ і побіг до Ада, якого в своїй промові називає своїм братом. Він тішить ся, що буде мати Ісуса у себе і вчисляє всі зачіпки Ісусові, який важив ся прогнати його демонів із людей і навіть воскрешати мертвих. Тут згадує про Лазаря і вмовляє в Ада, що певно спав або не пильнував Лазаря добре, що той вирвав ся від нього. Та Ад з жахом говорить: „Чи се той Ісус, що тоді воскресив Лазаря? В такім разі прошу тебе, не веди його сюди, бо він прийде і певно забере у нас усі душі“. Та диявол відповідає: „Сила моя і твоя утроба нехай прийме його! Не балакай богато!“ Ад відповідає: „Що в мене за сила? Як би в мене була сила, то я-б був опер ся йому. Чи мною і жидами ти хочеш оправдати себе?“ Диявол починає лаяти Ада: „Страхополоше, не мужу, малодуше! Він стілько лиха наробив міні і я не перестав воювати ся з ним, а ти приняв від нього лиш одно лихо і понав у такий страх!“ Як бачимо, розмова зовсім драматичного закроу.

По тій розмові диявол іде знов до жидів, підбунтовує їх на Ісуса. Вони зібрали ся і до них прийшов Юда і сказав: „Той, кого я поцілую, того беріть“. Тут автор розсипає ся довгим, патетичним наріканєм на Юду, по чім уже коротко оповідає ся про смерть Ісуса на хресті, про трує землі. Диявол утікає до Ада і велить йому позамикати брами. Ад замкнув браму і зміцнив засувами. Ангели приходять і кричать: „Візьміть, князі, свої брами, візьміть ся брами вічні, бо йде цар слави“. Ад удає, що не знає нічого і відповідає з нутра: „Що се за цар слави?“ Ангельські сили відповідають: „Господь міцний і сильний, Господь сильний у боях“. І відповів Ад: „Коли так, то по що покинув небо і прийшов сюди?“ І сили мовили: „Бо він цар слави і гонить свого противника, щоб звязати його і дати тобі“. Ад острими словами лає диявола і відмовляєть ся помагати йому. Тоді Ісус виступає на мідяну браму і розломлює її а також залізні ворота і виводить душі праведників із пекла. „Слово“ містить ще один епізод про стрічу душ у раю з розбійником, що був розпятий разом із Христом і перед смертю навернув ся, та сей епізод не має вже звязку з нашою драмою.

Що ся високо-драматична концепція не була витвором автора Нікодимового євангелія, а належала до найстарших традицій християнської церкви, на се найліпший доказ бачимо в акті віри, установленім нікейським собором 325 р., де між кардинальними пунк-

тами покладено також віру в Ісуса „соедшого в Ад“. Тож і не диво, що Нікодимове євангеліє, хоч признане пізнійше за апокриф, здобуло собі велику популярність особливо в католицькій світі і стало ся одною з основ західно-європейської середньовікової містерії про смерть і воскресенє Христа. Не вдаючи ся в бібліографічне вичислюване пасійних містерій, що майже всі мали також обовязковий „Descensus“, подамо тут у перекладі досить короткий Descensus найбільшої французької містерії, написаної коло р. 1450 в Парижі Арнулем Гребаном¹⁾.

Після сцени на Голгофі, де Пилатові вояки пильнують Ісуса прибитого на хресті, Марія плаче, а ангели співають їй їй привіт, сцена переносить видців до пекла. Розмовляють Сатана і Люцифер.

Сатана:

Не перестаю дрожати
Аж в безодні тій пекольній.
Люцифере, ой, благаю,
Запирай ворота міцно.
Бач, отсе душа Ісуса
Йде, щоб нас обграбувати,
За одного сто нам взяти.

Люцифер:

Гей, чорти, страшна громадо,
Міцно запирайте брами,
Засувайте скрізь засови,
Тисячі колод валіте,
Стережіть заклепів добре,
Бо ось ворог наш іде!

Цербер:

Царю Люцифере, здай ся
Лиш на мене! Я йому
Покажучу, як ми умієм
Входу в пекло боронить.
Ось завалюю сю браму
Харалужними скалами

¹⁾ Див. Le mystère de la Passion d' Arnoul Greban, publié d' après les manuscrits de Paris avec une introduction et un glossaire par Gaston Paris et Gaston Raynaud. Paris 1878, велика 8-ка, стор. LI вступу і 451 сторін тексту друкованого петітом у дві шпальти, 34750 рядків.

Більшими від замків крепких,
І ще тисячі делин
Накопичу перед входом.

Ферґаль, біс:

Ще покладь для перепони
Сю великую дрючину,
Що закована з кінця.

Астарот:

А ми рушмо всі на всіх їх,
Други прокляті, вже час!
Треба праці доложити,
Бо як він вийде до нас,
То такі завдасть нам страти,
Що ніщо нам не відплатить.

Цербер:

Не лякайтесь, хай приходить,
Се байдуже всім чортам.
Брами він не розгородить,
Утвердив її я сам.

Дух Ісусів: Attollite portas, principes, vestras et elevamini, portae aeternales, et introibit rex gloriae!

Душі в Лімбі: Quis est iste rex gloriae?

Дух: Dominus fortis et potens in praelio. Attollite portas etc.

Душі: Quis est iste rex gloriae?

Дух: Deus virtutum ipse est rex gloriae. Attollite etc.

(Тут брами тріскають, коли Ісус ударить їх хрестом)

Ісус:

Чорте зрадний і безславний,
Дармо ти на мене преш ся
Й замикав від мене брами.
От тобі і ганьба й сором,
Бо моя на вас побіда.
Довго ти держав ось тутка
Людське племя під запором,
Та я вийму їх з запору
Й ти на тее не порадиш.
Дорого за се платив,
Смертю умирав страшною,
Та за те здобув могучість

Царство все твоє спустошить,
 Обідрати тебе й огілити
 З тих душ правих, що ти дёржиш.
 Люто ти тут катував їх,
 Ненастанно в ярмах мучив;
 Та отсим хрестом могучим,
 Сим знаком страшним, високим,
 Що ним, бачиш, я воруживсь,
 Тим хрестом відібю в тебе
 Всю твою і міць і силу,
 Що ти нею так пишав ся,
 І твої всі фальші, зради
 Розпорочу до кінця.

Всі чорти:

Горе! Горе! Горе! Горе!
 Щож се за страшенна кара!

Душа Ісуса бере Адама за руку і мовить:

Адаме, друже, мир з тобою
 І праведникам мир твоїм!
 У сих заклéнах непроглядних
 Ти довго плакав і ридав.
 Я виведу вас в иньше місце,
 Де всім потїха буде вам.
 І ждати-мете мене там,
 Аж поки не піду до неба,
 Туди я й вас візьму з собою
 У своє царство неминуше.

До Ісуса промовляють Адам, Іван Хреститель, Ева, Давид, Ісаія, Єзекііл і Єремія, по чім Ісус виводить їх із пекла і відводить на якесь неозначене місце (до земного раю), а тимчасом чорти в пеклі підносять страшенну бурю¹⁾.

В старонімецьких пассійних містеріях *Descensus* звичайно досить короткий. В найстаршій містерії з початку XIV в. опублікованій Ф. І. Моне²⁾ по сцені зложення Ісуса в гробі і запечатання гробу додано театральну ремарку: *Tunc milites vadant ad sepulcrum cantantes aliquid. Tunc duo angeli gladiis per-*

¹⁾ La Mystère de Passion, стор. 342—343.

²⁾ F. I. Mone, Schauspiele des Mittelalters, Karlsruhe 1846, ст. 49—128.

cutient eos cantantes, terra tremuit et quievit. quibus territis cantans dominus surgat: Resurrexi etc. Deinde vadat ad infernum portans crucem, cantans: Tollite portas! dicat.

Ir hellen vürsten, dünt of die dür
und gebent mir meine Knethe hervor!

Respondet Lucifer: Qui est iste rex gloriae?

Respondet angelus, qui praecedit Ihesum: Dominus virtutum ipse est rex gloriae.

Dünt uf, der herre ist kommen,
von dem uch wirt benommen
uwer manigveltige gewalt,
der ist gewesen al zu alt.

Tunc dicat Lucifer:

Uwe der ubelen mere,
die sint uns alzû swere!

Tunc Christus pede trumat januam et aperiatur, et Adam cum ceteris cantet: Advenisti etc.

Ісус бере Адама за руку і виводить його з праведними душами до раю. Як бачимо, з апокріфічного Descensus'a лишилися ледво деякі останки.

В містерії Christi Auferstehung (Моне II, стор. 33—107) Descensus дуже просторий (стор. 42—58) та инакше збудований. При Ісусовім гробі зчиняється трус, Ісус устає і душі в пеклі радують ся. Авель запитує, що значить ота велика ясність, яка показується їх очам (немов натяк на те „зерно світла“, яке бачили в аді Левкій і Карін). Адам відповідає, що се стверджується пророцтво тих, що вішували вступлене до пекла спасителя. Ісаія цитує своє пророцтво: Populus gentium, qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam; habitantibus in regione mortis lux orsa est eis. Промовляють далі Христитель, Сиф і Ісаія. Люцифер вбігає і кличе:

Wol her, wol her, wol her,
alle duwelsche¹⁾ her!
wol her us der helle,
Satana leve²⁾ gheselle!

Сатана входить і Люцифер питає його: „Сатано, де се ти барив ся, що я від трьох днів не міг балакати з тобою?“

¹⁾ teuflische.

²⁾ lieber.

Сатана відповідає: „Не знаєш сего. Ой Люціфере, мій любий пане, я був у жидівським соборі і з сего міні вийшла велика шкода“.

Люціфер мовить: „Яка така, любий товаришу?“

Сатана оповідає, що підмовив жидів на Ісуса, який сказав:

Tristis est anima mea usque ad mortem
wo mochte he godes zone syn,
wente he vruchtet¹⁾ des dodes pyn?

Люціфер остерігає Сатану, щоб не дурив сам себе, бож Бог не може вмерти, а Сатана оповідає далі, що бачив, як Ісуса розпинали; я сам направив спис на його серце і він справді вмер; він закликає ся:

Here, bi myner krummen nesen,
den rede moghen wol also wesen.

Клину ся своїм кривим носом, що моя річ правдива. Він запевняє далі, що поміг Юді повісити ся. Потім почув ся великий шум — певний знак, що Ісус умер і буде наш.

Люціфер запитує його, деж та Ісусова душа, та Сатана оповідає, що він у тій хвилі почувши його (себто Люціферів) голос побіг так швидко до пекла, що й не бачив душі. Люціфер думає, що вона страчена для пекла і запитує Сатану, чи то той сам Ісус, що воскресив Лазаря? — Той сам! — каже Сатана. — Прошу тебе Сатано! — мовить Люціфер — не вежи його до нас, бо коли він прийде сюди, то наробить нам великої шкоди.

Сатана обіцяє добре укріпити невольні брами, та тут надходить Noylor і сповіщає Люціфера, що праведні в пеклі дуже радують ся і співають. Прилітає чортик Пук і сповіщає про прихід Івана Хрестителя, який віщує душам визволене з пекла, та тут же доносить і про наближене самого Ісуса.

Бачучи здалека наближене Ісуса Давид, Адам, Ева починають співати. Гавріїл кличе:

Ви князі пільми, відчиняйте брами,
Бо ось цар слави стає перед вами.

Демони кричать, Люціфер запитує:

Що то за цар слави можний?
То якийсь пан подорожний!
Ніби то його весь світ?

¹⁾ fürchtet, боїть ся смертної муки.

Він мене здурити хоче,
Що до брам моїх стукоче,
Голову міні клопоче
В мойому гнізді.

Ангел Рафаїл каже йому, що се дитя живого Бога, що хоче вивести відси душі і завести їх у божє царство. Знов ангели співають: Tollite, і знов сперечаєть ся з ними Люципер:

Годі стукать вам так люто!
Душі ті, що в мене тут о,
Всі мої!

Ангели співають ще раз: tollite, Гавріїл ще раз упоминає його, нарешті Ісус „cum vehementia confringit infernum“ і хапає Люціфера і ставить його стовпом на місці, бере Адама за руку і виводить їх із пекла. Один чорт хапає Івана Хрестителя, щоб затримати його в пеклі:

Ти знаєш, я зовусь Тутволій,
І жити мусиш тут по моїй волі;
Бо тиж остатній у ряді,
Лишай ся в нашому гнізді!

Іван протестує і грозить чортові карою Ісусовою. Та тут і Люціфер приступає до нього і хапаючи його за волосє говорить, що він, хитрець, мусить з ним горіти в пеклі. Та Іван випрошуєть ся, представляючи йому, що людий буде ще мати в пеклі багато, а коли його не пустить, то наживе великої біди. Ісус тим часом велить ангелови Михаїлу вести душі до раю, де мають ждати його приходу.

У просторій пассійній грі, поданій у тогож Моне, т. II, стор. 185—350, Descensus короткий і зовсім шабლოновий, переважно зложений з латинських цитатів (стор. 340—341). Так само нічого нового не дає й старотирольська пассійна містерія.¹⁾

По троха репродукцією епізодів пассійних драм про задержанє Івана Хрестителя в пеклі може вважати ся сценка деяких иньших драм з „нешасною душею“ (anima infelix), яку знаходимо в Інсбруцькій, Альсфельдській та Хебській пассіях. Ісус виводячи з пекла праведні душі лишає в пеклі неозначену

¹⁾ I. E. Wackernell, Altdeutsche Passionsspiele aus Tirol. Graz 1897, стор. 201—215.

близше „нешасну душу“, яка чуючи себе у власти чортів лементує:

Awe,¹⁾ awe, awe,
 mir thon²⁾ die teufel alzo we.
 Ihesus liber here,
 Schal³⁾ ich nicht mit dir von hinnen kere?⁴⁾

Та Ісус уже не чує її крику, а чорти обступають її. Тоді вона стрівожена говорить, що Ісус обіцяв їй прийти до неї незабаром знов, а чорти чуючи се чим дуж виганяють її з пекла⁵⁾.

Той сам мотив, але в формі безперечно позичений від нашої драми здибаємо й на Угорській Русі і то не лише в устах люду (пор. В. Гнатюк, Записи з Уг. Русі в Житю і Слові, т. IV, стор. 347), а й у досить старій рукописній збірці пона Теслевцьового, в якій містить ся між иньшим перерібка цитованого висше Слова Евсевія Александрійського ось із яким додатком опублікованим у моїй збірці апокріфів (Памятки т. I, стор. 293—294). Читаємо тут:

„Пошовши Хс̃ до пекла пекло розбив, діавола извязав, народ люцкій с пекла вивѣлъ. И коли ишли люде ис пекла, которых Хс̃ вызволив ѿтол, ѿдучи скакали веселячи ся, гради, ликовали. Посмотрытъ црѣ Дѣдъ, аѳо оушитки идуть, едно сѣа его Соломона нѣтъ. Рек ему Хс̃: „Не жури ся, Соломона я тамъ оставилъ про страхъ діаволомъ, аби их тамъ страшилъ по моемъ отходу, бо Соломонъ сѣъ твоѣ мудростію оттолъ выйде“.

„А коли утихло у пеклѣ, почали ся діаволи збирати по той войнѣ и страху, и стали надзирати у пекло и приникати и смотрити, ци зостал хто по томъ страху в пеклѣ? А Соломон сѣвши почал сѣѣвати воскресний канон: „Боже мой, да вознесет ся рука твоя, не забуди нищихъ своихъ до конца!“ Тамъ ся діаволи ко Соломону позбирали и остали около него, почали его звѣдовати мовачи: „Повіж намъ цару Соломоне, чоґо ти ся тутъ зостав?“ Рекъ имъ Соломонъ: „Слухайте, діаволи, Христосъ мнѣ тутъ велѣлъ сидѣти, бо ся Хс̃ по мене другій разъ вернетъ сюда; тихъ отпровадивши то еще з болшимъ страхомъ по мене прїидетъ“. Сlishавши то діаволи збояли ся велми и порвавши Соломона витрутили его с пекла: „Иди и ти оттол, если ми еще за тебе еди-

¹⁾ Awe — o wehe! ²⁾ tun ³⁾ Soll ⁴⁾ kehren.

⁵⁾ Ludwig Wirth, Die Oster- und Passionsspiele bis zum XVI Jahrhundert. Beiträge zur Geschichte des deutschen Dramas. Halle a. S. 1889, стор. 106—107.

наго маємо терпіти біду. Єсли Бог узяв голову, а за тебе хвоста не стоиме“. І витрутили Соломона вон діяволи ис пекла, а Соломон пошол скачучи весело, співаючи, Господа Бога виславляючи. Увидівши то цар Давид сина свого и рек: „Господи, идет мой син Соломон за нами співаючи“. А Христос рек до царя Давида: „Я ти казал, аж син твой Соломон мудростію оттол вийдет“.

Маємо і в польській старій літературі опублікований один драматичний твір Миколи з Вільковецька п. з. *Historya o chwalebnyem Zmartwychwstaniu Pańskiem*, виданий у краківській академічній „Bibliotece pisarzy polskich“ (Kraków 1893) дром Станіславом Віндакевичем. Се не пасійна, але воскресна драма, але про те має досить просторий *Descensus*. Починаєть ся вранці по Ісусовім розп'ятю і похороненню; жидівські архієреї намовляють Пилата, аби поставив сторожу біля гробу. Пилат вволює їх волю. Вояки стоять і вартують, приходять три Марії і купують у жида Рубена пахучі масти, щоб ними натерти Ісусове тіло. Тимчасом при гробі появляєть ся ангел і відвалює камінь, від чого сторожа перелякала ся і кричить.

Pilax: Wejcie! Coś ondzie pięknego,
Jakoby śnieg bieluczkiego!
O Dio! Cóż mi się dzieje?
Serce mi jakoś truchleje.

Theor on: Uram gazda! Rata! Przebóg,
Jużci lecę, nie czuję nóg.
(*Всі три падають на землю*).

По хвилі одначе встають і починають міркувати, чи справді Христос воскрес, чи ні, та один із них, Proklus, заглядає до гробу і кричить:

Wezas, panowie, po harabie,
A Kristusa już nie w grobie.

Philemon: Bo, bo, bo, panowie, poszedł,
Ba i prześcieradła odszedł.

Сторожі біжать до архієреїв і оповідають їм, що стало ся, та анї Анна, анї Каяфа не хочуть няти їм віри, а по короткій нараді хочуть сторожам дати гроші, аби розголосили, що вони

були поснули, а тимчасом апостоли украли тіло. Але сторожі не йдуть на підмову, а один із них говорить:

Bale, księża miłościwi,
Wszystko tu ludzie uczciwi!
Nie godzi się tak powiadać,
Z szczerej prawdy fałszu działać.

Та се лише хвилева опозиція, нарешті вони таки беруть гроші і обіцяють говорити так, як їм велять „księża“. Тут іде сцена Descensusa. Ісус, który ma się ubrać w albę, w stulę i karę, z chorągiewką w rękę, добивається до пекла.

Ehej, piekielne książęta,
Otwierajcie swoje wrota.
Otwórzcie się wieczne bramy,
Wnidzie tam król wiecznej chwały.

Lucifer (wielkim głosem): Cóż to za król wiecznej chwały,
Co to tak bardzo zuchwały?
Nie był tu nigdy takowy
Z takimi śmiałymi słowy,
Umarły z owego świata,
Co by łamał nasze wrota.

Jesus: Pan Jezus mocny i możny,
Na bitwę bardzo potężny,
Który jest wszystkich mocy pan,
Ten też król wiecznej chwały sam.

Lucifer: Ba wyrzy, Cerberze bracie,
Co to tam ktoś u drzwi plecie?

Cerberus (*визирає і зараз ховає ся*):
Nie chychy tam, Lucyperze.

Lucifer: A jako, bracie Cerberze?

Cerberus: Mamy gościa niewdzięcznego,
Jezusa Nazarańskiego
Z chorągwią jakąś czerwoną,
Krzyżem napieczętowaną.

Lucifer: Jużci źle, bracie Cerberze,
Pewnie nam wszystko zabierze.

Чути розмову святих отців. Адам лає Люціпера, далі Осія пророк. Ісус знов бе до брами, Люціпер сварить ся з ним, Авраам просить Ісуса, щоб прийшов як найшвидше, а Цербер тягне Адама до некольної кунальні:

Ad idem, bracia, ad idem,
Do browaru z owym dziadem,
Co sam sobie przekwintuje,
Iż u drzwi Jezusa czuje.
Zbadło mu się święconego,
Rad by do raju wiecznego;
Już nie dba o smołę naszą,
Woli w raju z mlekiem kaszę.

Чорти брязчать ланцюхами, Ісус розбиває пекло, бере Люціпера на ланцюх і затикає йому свою хоругов у живіт. Descensus кінчить ся довгим, болючим стогнанєм Люціпера, якого Цербер потішає, що по утраті сих душ швидко наберуть нових, і промовама праотців Адама, Авеля, Ноя, Осії і Івана Хрестителя та спасеного розбійника, що маючи поломані ноги йде на кулях. Ісус узявши за руку Адама виводить їх із некольної неволі.

Як бачимо, супроти німецьких сей Descensus значно живійший і драматичнійший, але до нашої драми зовсім неподібний.

Що до питання про час і місце написаня сеї драми, то звидимо до купи ось які вказівки. Устні й писані сліди її зберегли ся на двох протилежних кінцях української території, в ізюмськїм та купянськїм повітах харківської губернії, де були записані з уст селян оба варіанти вірші, тай також із селянських уст прозові переповідки її епізодів (особливо про мудрованє Соломона), і в Галичині, де являють ся копії старого тексту драми, копії не старші половини XVIII віку, та все таки трьох відмінних редакцій, що свідчать про значну еволюцію самого тексту протягом досить значного часу і частого переписуваня. Устні сліди сеї драми заховали ся також на угорській Руси. Тільки на Подніпровій Україні доси ніяких слідів ані переповідок сеї драми не знайдено. Як пояснити собі сю появу? На мою думку вона свідчить про те, що предки тих людей, серед яких зберегла ся пасхальна вірша, бачили колись чи то на Волині або й у Галичині вставу Пасхальної драми, яку зберегли в своїй пам'яті і при якійсь нагоді, прим. при

колонізації Слобідської України наслідком Хмельниччини та руїни на правобічній Україні занесли з собою на далекі колонії. В таким разі написане самої драми мусіли б ми віднести до першої половини XVII в. На се натякає й віршоване і форма драми, що нагадує склад козацьких дум, які творили в тім самім часі

34.040

2^{np}

φ III
C-483